

A HÁZASSÁGBAN ÉLŐK SOKFÉLESÉGE AZ ÚJ ÉVEZREDBEN*

Murinkó Lívía

ÖSSZEFOGLALÓ

A párkapcsolatok évtizedek óta tartó átalakulásának egyik fontos eleme a házasságkötési gyakorlat és maga a házasság intézményének változása. A kapcsolati formák vizsgálata és a változások értelmezése hosszú hagyományokra tekint vissza; a kapcsolódó munkák részletesen dokumentálták az élettársi együttélés terjedését, a házasság háttérbe szorulását és a párkapcsolati viselkedés egyéb dimenzióit. Azonban kevés elemzés vállalkozott arra, hogy megvizsgálja a házasságban élők sokszínűségét, és hogy az ezredforduló utáni társadalmi és demográfiai változások fényében újraértelmezze e kapcsolati típus társadalmi mintázatait.

Az elemzés célja a házasságban élő 22–49 éves népesség vizsgálata az *Életünk fordulópontjai* nagymintás társadalmi-demográfiai adatfelvétel (a magyar Generations and Gender Survey) első (2001) és ötödik (2016/17) hullámainak adatai alapján. A látens osztályelemzés segítségével kialakított kapcsolati típusokat leíró elemzés és multinomiális logisztikus regressziók segítségével jellemezzük.

A házások nagy része egy hagyományosnak mondható családi életutat járt be, melyben előzetes együttélés nélkül kötötték az első házasságukat és a gyermekeik az esküvő után születtek. Az élettársi kapcsolatok terjedésével a hagyományos házasságok aránya jelentősen csökkent. Fontos változás volt egy új típusú házasság csoport megjelenése, akik hosszabb együttélés és gyakran a közös gyermekeik születése után kötötték házasságot és gyakran nagyvárosban éltek.

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával készült.

Rájuk kezdetben a többi házas csoporthoz képest hátrányosabb társadalmi helyzet és rosszabb kapcsolati minőség volt jellemző, amely a 2010-es évekre mérséklődött, de értékrendjükben továbbra is eltértek a hagyományos házasságban élőktől. Miközben kialakult egy újfajta standard családi életút a házások körében, a turbulens családi életutat bejárt, több egymást követő kapcsolatban élő vagy nem közös gyermeket nevelő házások aránya lényegében nem változott. A párkapcsolatok általános differenciálódása nem járt együtt a házassági típusok számának növekedésével.

Kulcsszavak: házasság, párkapcsolat, élettársi kapcsolat, életút, látens osztályelemzés

Murinkó Lívia, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

E-mail: murinko@demografia.hu

BEVEZETÉS

Kefalas és munkatársai a házasság jelentéséről szóló tanulmányukat a következő felütéssel kezdik: „A családkutatás egyik meghatározó ellentmondása, hogy bár a házasságnak számtalan alternatívája létezik és a korábbi nemzedékekhez képest a felnőtt évek kisebb részét töltik házas kapcsolatban az emberek, az amerikaiak számára a házasság eszménye továbbra is kiemelt jelentőséggel bír” (Kefalas et al., 2011, 846. o., saját fordítás). Ez az ellentmondás – mely nem csak az Egyesült Államokra, de Európa szinte minden országára, köztük Magyarországra is vonatkoztatható – lesz tanulmányunk kiindulópontja.

Az elmúlt évtizedek társadalmi és demográfiai változásai a párkapcsolatok területén is mélyreható átalakulást hoztak Magyarországon (l. pl. Somlai, 2003; Murinkó és Spéder, 2021). A párkapcsolati mintaváltás keretében megváltoztak az együttélési formák és a családi életutak. Megszűnt a házasság, mint párkapcsolati forma kizárólagossága. Első tartós kapcsolatként a többség az élettársi együttélést választja, kitolódott a házasságkötési életkor, elfogadottá vált a házasságkötés nélküli együttélés, elterjedt a házasságon kívüli gyermekvállalás, többen és hosszabb ideig egyedülállóak, emellett bomlékonyabbakká váltak a kapcsolatok.

A házasság intézménye a széles körű változások ellenére továbbra is fontos szerepet tölt be a családi életútban és a közvéleményben is. Az elmúlt néhány év legmeghatározóbb hazai párkapcsolati változása pedig épp a házasságkötési hajlandóság jelentős emelkedése, amely szembe megy egy több évtizedes trenddel: az élettársi kapcsolatok és az egyedülálló életforma terjedésével, a házasság intézményének háttérbe szorulásával. A házasságkötések számának a 2010-es évek közepe óta megfigyelhető jelentős emelkedését paradox módon épp az tette lehetővé, hogy sok pár élt élettársi kapcsolatban, akik gyorsan tudtak reagálni a számukra elérhető előnyös családpolitikai juttatások feltételeire (Murinkó, 2020).

A házasság intézményének tartósságát a hazai attitűdvizsgálatok is megerősítik (Murinkó és Rohr, 2018). A legtöbben a fiatalok számára (előzetes együttélés után) a házasságkötést javasolják. Továbbra is kevesen utasítják el a házasságot, kevesen tartják elavult intézménynek, miközben az alternatívák elfogadottsága jelentősen megnőtt.

Az átalakuló, de mégis egyfajta állandóságot mutató párkapcsolati viselkedés és attitűdök fényében érdemes tehát újragondolnunk, milyen helyet foglal el a házasság a párkapcsolati típusok között, és mi jellemző azokra, akik házasságban élnek. Vajon a megváltozott körülmények közepette hogyan alakult át a házasság népszerűsége?

A nem házas együttélés dinamikus terjedése kapcsán a legtöbb elméleti megközelítés a házasság és az élettársi kapcsolat közötti választással és az élettársi együttélés jelentésével foglalkozott (pl. Bianchi and Casper, 2000; Bukodi, 2004; Heuveline and Timberlake, 2004; Rindfuss and VandenHeuvel, 1990). Számptalan hazai elemzés vállalkozott az 1980-as évektől begyűrt párkapcsolati változások leírására és értelmezésére (pl. Csernák, 1991; Somlai és Tóth, 2002; Pongrácz és Spéder, 2003; Bukodi, 2004; Spéder, 2005; Somlai, 2013), az utóbbi tíz év változásaival azonban kevesebb kutatás foglalkozik. Az elemzésekben ritkán különböztetik meg a házasság különböző altípusait, miközben a homogén csoportokként kezelt házasságok leegyszerűsítő felosztása elfedi az élethelyzetek és életutak sokszínűségét.

A tanulmány célja a házasságban élő 22–49 éves népesség jellemzése az Életünk fordulópontjai nagymintás társadalmi-demográfiai adatfelvétel első (2001) és ötödik (2016/17) hullámának adatai alapján. A megközelítés újdonságát adja, hogy feltételezzük, hogy a párkapcsolati formák differenciálódása a házasságban élők csoportját sem hagyta érintetlenül. A házasságban élők jellemző típusainak kialakítása során egy komplex, több szempontú megközelítést alkalmazunk, és a csoportokat nem előzetesen definiáljuk, hanem látens

osztályelemzés segítségével alakítjuk ki. A kapcsolati típusokat leíró elemzés és multinomiális logisztikus regressziók segítségével jellemezzük. A két időpontra, 2001-re és 2016/17-re vonatkozó eredmények összevetése pedig segít megérteni, hogyan változott a házasság intézménye az ezredforduló óta. Bár az elemzett adatok nem teszik lehetővé a 2010-es évek közepétől (főleg 2019 után) jelentősen megemelkedett házassági hajlandóság hatásainak bemutatását, a „házassági boom” értelmezéséhez is fontos lesz, hogy részletes ismeretekkel rendelkezünk a házasságok közelmúltbeli jellemzőiről.

A továbbiakban először ismertetjük a házasságkötéseket, a házasságban élők és a házasság megítélésének hazai jellemzőit. Ezt a házasság intézményének átalakulásával és a házasságban élők tipizálásával kapcsolatos elméleti megfontolások és korábbi kutatási eredmények követik. Az elemzett adatbázis, a változók és a módszerek bemutatása után először a házasságban élők típusaival, majd azok jellemzőivel kapcsolatos empirikus eredményeket ismertetjük. A tanulmányt következtetések zárják.

A HÁZASSÁG MAGYARORSZÁGON AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

A házasságkötés egyike azon demográfiai eseményeknek, melyről – a házassági lapok adatainak köszönhetően – részletes és idősoros népmozgalmi adatokkal rendelkezünk. Ennek köszönhetően a hazai demográfiai szakirodalom gondosan dokumentálja a házasságot kötők számának és jellemzőinek hosszú távú trendjeit. Ezért most csak nagyon röviden tekintjük át a házasságkötési gyakorlat átalakulását. Bár az elemzésünk az ezredforduló utáni időszakra koncentrál, érdemes kissé régebbre visszatekintve perspektívába helyezni a közelmúlt változásait.

Magyarország hagyományosan a magas házasságkötési gyakoriságú országok közé tartozott: a 20. század első kétharmadában magas szinten álltak a házasság mutatói, melyben történelmi megrázkódtatások és erőteljes gazdasági átrendeződések okoztak ingadozást (Csernák, 1991, 1996; Őri és Spéder, 2020). Az 1970-es évekig tartó időszakot a „házasság aranykorának” is nevezhetjük: ebben az időszakban majdnem mindenki házasságot kötött, mindezt viszonylag fiatalon, és a gyermekvállalás szinte kizárólagos terepe a házasság volt (Őri és Spéder, 2020). Az élettársi együttélés ebben az időszakban legfeljebb válás vagy özvegyülés után, az újránházasság alternatívájaként fordult elő; a fiatalok jellemzően sem házasságkötés előtt, sem ahelyett nem éltek együtt a partnerükkel (Csernák, 1991).

Ez a gyakorlat 1980-as évek második felétől fokozatosan változott: egyre gyakoribbá vált a házasságkötés előtti *együttélés*, későbbre tolódott az első esküvő, majd egyre többen vállaltak élettársi kapcsolatban gyermeket. Megkérdőjeleződött a házasság kizárólagossága mint együttélési forma és mint a gyermekvállalás és -nevelés terepe, a korai házasságkötés pedig normál életútelemből egyre inkább kivétellé vált. Ezek a tendenciák igazán az ezredfordulót követően gyorsultak fel. Általánossá vált, hogy az együttélések élettársi kapcsolatként indulnak, míg ritkává vált az előzetes együttélés nélküli házasságkötés. A terjedésével egyidőben az élettársi kapcsolat fokozatosan differenciálódott: a családi életút különböző szakaszaiban is gyakorivá vált, és különböző jelentéseket hordozó együttélési módként terjedt el. Mindezen változások ellenére a házasságkötés továbbra is általánosan elérendő célként lebegett a legtöbb fiatal szeme előtt, aminek következtében az élettársi kapcsolatban élők közül sokan előbb vagy utóbb össze is házasodtak (I. Somlai és Tóth, 2002; Pongrácz és Spéder, 2003; Bukodi, 2004; Spéder, 2005; Somlai, 2013; Murinkó és Spéder, 2021).

A házasság intézményének háttérbe szorulása megállíthatatlannak tűnt, ám a 2010 körüli mélypont után jelentősen emelkedni kezdett az esküvők száma.¹ Egy ilyen stabilnak tűnő, több évtizedes trend átfordulása mindenképpen figyelmet érdemel, ugyanis segíthet jobban megértenünk a házassággal kapcsolatos változásokat.

Bizonyos szakpolitikai intézkedések, állami támogatások és törvényi változások fontos motivációt jelenthettek a házasságkötések számának jelentős növekedésében (Kapitány és Murinkó, 2020; Murinkó, 2020). A „*házasodási boom*” lehetőségét pedig az élettársi együttélés terjedése és a házasság továbbra is kedvező társadalmi megítélése teremtették meg. Míg korábban az élettársi kapcsolatot legtöbbször válás vagy özvegyülés után választották, mára sokak számára a próbaházasság szerepét tölti be. Egyre gyakoribb az a gyakorlat is, hogy a felek nem, vagy csak az együttélés kezdete után több évvel és akár közös gyermek(ek) születését követően kötnek házasságot (Spéder, 2005; Murinkó és Rohr, 2018; Kapitány és Murinkó, 2020). Az élettársi kapcsolatban élők tömegei pedig gyorsan tudnak reagálni a makrogazdasági helyzet változására vagy egy-egy (a médiában nagy figyelmet kapó, számukra anyagi előnyt jelentő) szakpolitikai intézkedésre.

A házasság általános *kedvező megítélése* szintén segít megérteni az elmúlt tíz év emelkedő házasodási számait. A hazai közvéleményre nem jellemző a

¹ A házassági boom második, az elsőnél erőteljesebb hulláma 2019 közepén kezdődött és 2021 folyamán is kitartott, 2022-ben azonban nem folytatódott tovább a növekedés, 2023-ban pedig csökkenni kezdett a házasságkötések száma.

házasságellenes beállítódás. A társadalom nagy része számára a házasság továbbra is fontos, annak ellenére, hogy elfogadóan viszonyul a váláshoz és az élettársi kapcsolatokhoz. A többség szerint a legideálisabb párkapcsolati forma a házasság (előzetes együttélést követően), és kevesen vannak, aki kifejezetten elutasítják a házasságkötést (Tóth, 1998; S. Molnár, 2001; Rohr, 2017).

Az általános házasságpárti beállítódás mellett azonban némileg át is rendeződött a közvélemény. A rendszerváltást követő évtizedekben csökkent azok aránya, akik szerint a házas emberek boldogabbak, mint akik nem élnek házasságban, és a 2010-es évekre a többség szerint nem szükséges mindenképpen házasságot kötnie azoknak, akik gyermeket szeretnének (Rohr, 2017). Megjelent az igény a párkapcsolati formák közötti választás szabadságára, az esküvővel és a házasság működtetésével kapcsolatos elvárások és kööttségek lazultak (Pongrácz, 1999, 180. o.), így megnőtt a párok mozgástere annak eldöntésében, hogy milyen párkapcsolati formában éljenek.

A házasság megítélésének stabilitása mellett a *vallásosság* szerepe is kimutatható: összefüggés mutatkozik a hitbeli meggyőződés és a párkapcsolati forma között. A vallásosabbak első párkapcsolata gyakrabban házasság, mint élettársi együttélés; a 40 év alatti házasok vallásosabbak, mint az élettársi kapcsolatban élők (Pongrácz és Spéder, 2003); a vallásosak körében több a házas (Bukodi, 2011; Pusztai et al., 2022); az egyház tanításai szerint vallásos élettársak nagyobb eséllyel kötnek egymással házasságot (Murinkó és Spéder, 2021); és az esküvő előtti együttélést választók általában kevésbé vallásosak (Földházi, 2008).

A házasságkötés csak egyike a *családi életút* eseményeinek. A házasságkötési gyakorlat változása és az élettársi együttélés terjedése mellett a válások, az özvegyülés, az újránházasodás, valamint a nem házas párkapcsolatok és az egyedülálló életforma terjedése egyaránt formálja a házasságban élők csoportjának jellemzőit (l. pl. Makay és Murinkó, 2021; Murinkó és Spéder, 2021). Ezen tényezők összességének átfogó jellemzését nyújtja az egyének családi életútjának átalakulásával kapcsolatos irodalom, mely a főbb események bekövetkezése, időzítése és sorrendje szempontjából vizsgálja a párkapcsolatok és a gyermekvállalás alakulását. Keresztmetszetileg is megfigyelhető az együttélési formák – a párkapcsolatok és a családtípusok – pluralizációja (Somlai, 1999), mivel a korábbi és az újabb életúttípusok egymás mellett élése még inkább növeli a sokféleséget.

A HÁZASSÁG ÁTALAKULÁSÁNAK FŐBB ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI ÉS EMPIRIKUS TAPASZTALATOK

A fent ismertetett párkapcsolati változások új lendületet adtak a korábban magától értetődőnek tartott alapvető társadalmi intézménnyel, a házassággal kapcsolatos elméleti gondolkodásnak is. A családi kapcsolatok átalakulása új magyarázatokat követelt, melyek azt is tükrözik, miként változott a házasság szerepe és jelentősége.

Az élettársi kapcsolat terjedésével kapcsolatos elméleti megközelítések különböző irányzatai a globalizációt és az általános bizonytalanságot (Mills and Blossfeld, 2013; Guetto et al., 2021), az egyének gazdaságilag hátrányos helyzetét és erőforráshiányát (Oppenheimer, 1988; Perelli-Harris and Gerber, 2011), a kelet-közép-európai országok rendszerváltás utáni társadalmi és gazdasági kríziseit (Macura et al., 2000) vagy az átfogó értékváltozások (második demográfiai elmélete; van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 1996) és az individualizáció (Beck and Beck-Gersheim, 1995) szerepét hangsúlyozzák

Az élettársi együttélés terjedését értelmezni próbáló fenti megközelítések indirekt módon a házasságról is szólnak, amikor arra a kérdésre keresik a választ, hogy egy együtt élő pár miért nem köt házasságot. Kevés szerző foglalkozik azonban kifejezetten azzal, hogy a párkapcsolati átalakulások hogyan hatnak vissza a házasság intézményére. Miért házasodnak továbbra is oly sokan? Milyen jelentést tulajdonítanak neki az érintettek és a közvélemény?

A házasság, mint intézmény átalakulásának kérdésével elsősorban Egyesült Államokbeli és észak-európai családszociológiai elemzésekben találkozhatunk. A második demográfiai átmenet elméletének érvelésével rokon Cherlin (2004) megközelítése, aki az USA-ban a 20. század második felében végbement változásokat a „házasság intézménytelenedése” (deinstitutionalization) kifejezéssel írta le. Ez alatt a párkapcsolati viselkedést szabályozó, korábban magától értetődőnek tekintett társadalmi normák meggyengülését és a személyes választások növekvő szerepét értette. Véleménye szerint ezt az átalakulást hosszú távú demográfiai, gazdasági, társadalmi és kulturális változások tették lehetővé, melyek következtében két lényeges változás is történt a házasság jelentésében. Egyrészt felerősödött a romantikus szerelem eszménye, az érzelmi kötődéssel kapcsolatos elvárás a házasságban („companionate marriage”, I. Burgess and Locke, 1945). Másrészt megnőtt az individualizáció, az egyéni önkifejezés jelentősége, melynek következtében a sikeres házasság fontos mutatója lett az egyéniség ki-

bontakozásának, az önmegvalósításnak és az érzelmi önkifejezés lehetőségének (individualizált házasság).²

Bár rávilágít a házasság jelentésének változására, az individualizációs elméletek arra nem tudnak magyarázatot adni, hogy a házasság intézménye miért maradt fent és miért népszerű továbbra is. Cherlin (2004, 2020) véleménye szerint a házasság mint intézmény rezilienciája azzal magyarázható, hogy bár a házasság gyakorlati jelentősége csökken, a *szimbolikus jelentősége* töretlen. A házasság nem a felnőtt élet alapja, hanem inkább a „pont az i-n”, amely bizonyos státusz eléréséhez kötődik (pl. biztos állás, saját lakás, gyermekvállalás) és a kapcsolat stabilitását demonstrálja. Konformitás helyett presztízst fejez ki, döntésen alapul, és egyéni erőfeszítésekre van szükség az eléréséhez. Maga az esküvő és a lakodalom pedig önmagában is a pár személyes teljesítményének (párkapcsolati stabilitás, anyagi helyzet) szimbolikus kifejezésévé vált.

Az individualizáció és a házasság kapcsolatát tovább gondolva, egyes szerzők épp az előbbivel hozzák összefüggésbe, hogy a házasság szimbolikus jelentősége töretlen. Vagyis az individualizáció nem a házasság alkonyát, hanem épp az újjáéledését hozta el. A házasság – az értelmezésük szerint – többé nem elvárt életűtelem, hanem olyan egyéni választás, amely nem korlátozza az egyéni életcélok megvalósítását (Cherlin, 2004). A házasság egyfajta státuszszimbólumként a társadalmilag előnyös helyzetet, a párkapcsolat stabilitását és minőségét demonstrálja (Cherlin, 2004; Ohlsson-Wijk, 2011; Billari and Liefbroer, 2016). Ohlsson-Wijk és szerzőtársai (2020) az elköteleződés, Billari és Liefbroer (2016) a házassággal kapcsolatos pozitív érzelmek központi szerepét emelik ki. Az individualizáció és a növekvő házassági kedv nem áll egymással ellentmondásban: a megfelelő partner kiválasztásával és a kapcsolati munkával csökkenthető a párkapcsolatokban rejlő kockázat, melyre a házasságkötés pusztá ténye nincs hatással. A házasságkötést egy viszonylag problémamentes lépésnek tekintik a felek, mely jogi és gyakorlati előnyökkel járhat és szimbolikusan kifejezheti az összetartozást (Strandell, 2018).

Cherlin megközelítésének megvannak kritikussai is. Például Lauer és Yodanis (2010) szerint a nem házas párkapcsolati formák területén megfigyelhető változások nem relevánsak annak megítélésében, hogyan változott a házasság intézménye. Véleményük szerint a házasság alternatíváinak (élettársi együttélés, házasságon kívüli gyermekvállalás, válás, azonos nemű párok házasságkötése stb.) terjedése nem a házasság intézménytelenedésére utalnak.

² A magánélet individualizációja a házasságon túl a családi élet egészére hatással van – I. Giddens (1991, 1992) vagy Beck és Beck-Gernsheim (1995, 2002) –, és a párkapcsolatok az identitás központi elemévé válnak.

Az intézménytelenedés jeleként csak azt fogadják el, ha a házasságban elvárt viselkedésre vonatkozó formális és informális szabályok és a házasság tartalmára vonatkozó elvárások meggyengülnek, melyek következtében sokféle házasság viselkedést és házassággal kapcsolatos véleményt figyelhetünk meg. Az intézménytelenedés jele lehet többek között a házasság jogi környezetének változása, a pénzkezelési szokások, a munkamegosztás, a gyermekvállalás vagy a monogámia elvárásának átalakulása. Ebben az értelemben a házasság intézménye keveset változott és továbbra is erős. Az viszont változott, hogy megnőtt a választás lehetősége, hogy valaki megházasodik-e, elvállik-e, házasságban vállal-e gyermeket, és hogy mikor teszi ezeket. Azonban a nem házasságban élők sem kérdőjelezték meg a házasság mint intézmény jelentését.

Cherlin elméletének érvényességét árnyálják Treas és munkatársai (2014) is, akik nemzetközi összehasonlító elemzésükben azt találták, hogy bár a nem házasság családformák elfogadottsága nőtt, a házassággal kapcsolatos attitűdök és elvárások időben meglehetősen stabilak. Az egyetlen lényegi értékrendbeli változás, hogy a nemi szerepek specializációja helyett a kétkeresős családmódel vált általános elvárássá. Az értelmezésük szerint azonban ez nem a házasság mint intézmény gyengülésének vagy intézménytelenedésének, hanem csak kis mértékű átalakulásának a jele. Kialakult egy újfajta norma a feleség és férj közötti munkamegosztással kapcsolatban, de egyéb szempontból nem történt változás.

A családformák sokszínűvé válását hangsúlyozó megközelítések szerint nem létezik egyetlen normatív család-fogalom (Knapp and Wurm, 2019). Az individualizálódást hangsúlyozó deinstitutionalizációs nézőponttal szemben fontosnak tartják, hogy az egyének hogyan alakítják a kapcsolataikat a család mint hagyományos társadalmi intézmény egyes elemeinek sokféle és adaptív alkalmazásával. A családi élet sokféleségét nem az intézménytelenített individualizmus jeleként értelmezik, hanem a „család” átalakulásaként, amely immár egy közös keretként az alternatív – és egyenrangúként kezelt – családformákat is magában foglalja. A házasság intézménye attól nem tűnik el, hogy megjelennek az alternatívái.

A házasság szimbolikus jelentőségét hangsúlyozó megközelítések mellett más válasz is adható arra a kérdésre, hogy miért házasodnak továbbra is az emberek. A racionális döntésemélet szerint például a házasságkötés fő előnye az „*érvényesíthető bizalom*”: a partner iránti hosszú távú elköteleződés nyilvános felvállalása csökkenti a felbontás kockázatát (Cherlin, 2004, 854–855. o.). Az *intézmények változatlanóságának mechanizmusait* taglaló irodalom (DiMaggio and Powell, 1983; Lauer and Yodanis, 2010) több okot is felsorol, melyek fenntartják a házasság lényeges szerepét. Egyrészt továbbra is vannak bizonyos jogok és le-

hetőségek, melyek csak a házasokat illetik meg, bár ezek egy részét fokozatosan a nem házasokra is kiterjesztették. Másrészt az egyházak, a családokkal foglalkozó szakemberek egy része is a házasságot preferálja. Harmadrészt a választási lehetőségek növekedése okozta bizonytalanságban megnőtt az *utánzás* szerepe. A rossz döntések egyéni kockázata helyett (vagy az alternatívák próbálgatása után) kapaszkodót nyújthat, ha az emberek a már jól ismert és sokak által bejárt utat, a házasságot választják. A normatív elvárások gyengülése mellett az utánzás biztosíthatja a házasság intézményének fennmaradását.

HÁZASSÁGI (IDEÁL)TÍPUSOK

A családi életutak és párkapcsolati helyzetek növekvő változatosságát felismerve a nemzetközi szakirodalomban egyre kifinomultabb, egyre több dimenziót beépítő tipológiákat alkalmaznak a kapcsolati típusok – elsősorban az élettársi együttélés – sokféleségének megragadására. Bár az élettársi kapcsolatok terjedése a házasság intézményét sem hagyta érintetlenül, kevés kutatás foglalkozott a házasság eltérő jelentéseivel, és kevés elemzés vállalkozott arra, hogy kidolgozza a házasságban élők tipológiáját.

A csoportosítási kísérletek egy része gyakorlati vagy elméleti megfontolások alapján előre meghatározott ideáltípusok előfordulását vizsgálja (pl. Holland, 2013, 2017), mások empirikus adatok alapján, statisztikai eszközök vagy kvalitatív módszerek segítségével alakítják ki a tipológiájukat.

Gyakoriak az egyszerű felosztások. Jellemző megoldás az első vagy többedik, valamint a direkt (előzetes együttélés nélkül kötött) és az élettársi együttélést követő házasságok megkülönböztetése. Utóbbi csoport tovább bontható a házasság előtti együttélés időtartama szerint (pl. Rault and Letrait, 2005). Az esküvő előtti együttélés és az első közös gyermek fogantatásának időzítése alapján négy csoport különíthető el: a hagyományos házasság esetében nem volt előzetes együttélés és az első gyermek a házasságkötés után fogant; a nem hagyományos házasságok esetében vagy élettársi együttélés előzte meg a házasságot, vagy az első gyermek fogantatása után kötöttek házasságot, vagy mindkettő jellemző volt (Ma and Rizzi, 2017, p. 1234).

A hazai elemzések kezdetben az élettársi kapcsolat és az első házasságkötés időbeli viszonyát tematizálták: megkülönböztették az első házasságkötés előtt és a házasság felbomlása után együtt élő párokat (Carlson and Klinger, 1987). Ugyanezt a megkülönböztetést alkalmazta Pongrácz és Spéder (2003), amikor az élettársi kapcsolatban élőket a családi állapotuk szerint osztották

két csoportra. A nőtlenekeket, hajadonokat nevezték az „új típusú”, az elváltakat és az özvegyeket a „régii típusú” élettársi kapcsolatban élőknek. A házasságban élőköt az életkoruk alapján csoportosították (19–39, 40–59 és 60+ évesek). A 40 év alatti házások helyzetét az új típusú, míg az idősebbeköt a régii típusú élettársakkal hasonlították össze.

Részletes csoportosítás alakítható ki a házasságkötés *gyermekvállaláshoz viszonyított időzítése* szerint (Holland, 2013, 2017), megkülönböztetve az első gyermek fogantatása előtt, az első, a második vagy a többedik gyermek születése után kötött házasságokat. Az első gyermek fogantatása előtt összeházasodó párok számára az esküvő a hosszú távú elköteleződés kifejeződése, jogi és szimbolikus aktus, amely számukra a családalapítás első lépése és a gyermekvállalás előfeltétele. Holland az első gyermek születését megelőző, a várandósság tudatában kötött vagy az első gyermek születését legfeljebb egy évvel követő esküvőket „legitimáló” házasságoknak nevezi. Ezek a házasságok arra utalnak, hogy bár a gyermek születése előtt megkötött házasság nem normatív elvárás, a szülővé válás és a házasságkötés mégis erősen összekapcsolódik. Az első és a további gyermek(ek) születése között kötött házasságokat megerősítő esküvőknek nevezi, melyek arra utalnak, hogy ha a házasság nem is előfeltétele a gyermekvállalásnak, mégis szimbolikus értelemben megerősíti a kapcsolatot. A gyermekvállalás befejezése utáni esküvőket pedig „sarokkő” házasságoknak nevezi, melyek lezárják a családformálódás folyamatát.

Holland (2017) nemzetközi összehasonlító elemzésében magyar adatok is szerepelnek. Az 1950 és 1977 között született válaszadók döntő többsége előzetes együttélés nélkül, az első gyermek születése előtt kötött házasságot; a megerősítő és a „sarokkő” esküvők aránya a vizsgált mintában elenyésző. Kapitány (2021) népmozgalmi adatok segítségével kimutatta, hogy az első várandósság alatt kötött házasságok aránya az 1970-es évek közepe óta – kisebb hullámzásokkal – 20% körül mozog. Lényeges változás azonban, hogy ez idő alatt a házasságon kívül fogant gyermekek egyre csökkenő aránya született házasságban (1975–1977-ben 63%, 2014-ben 14%).³

Az *életútelmélet* megközelítése szerint létezik egy ún. standard, szabványos életút, melynek csomópontjain az adott időszak alatt a társadalom legtöbb tagja a megadott sorrendben és időzítéssel halad végig (Elder, 1998). Általában a második világháborút követő évtizedek nyugat-európai és észak-amerikai társa-

³ Az utóbbi néhány évben ez a gyakorlat a családtámogatások hatására átalakulni látszik (l. Kapitány, 2021, 3. o.); ezzel az időszakokkal azonban ebben az elemzésben nem foglalkozunk.

dalmainak fehér, középosztálybeli férfi tagjainak életútját tekintik standardnak.⁴ Ez a családi életút esetében a szülői ház elhagyása után a gyors házasságkötést és a házasságon belüli gyermekvállalást jelenti (Riley et al., 1994). Az egyedülálló időszakok, az élettársi együttélés, a válás, a késői házasodás, a szülővé válás halasztása vagy a gyermektelenség ettől a normalizált életúttól való eltérésként, a családi életutak változatosságának növekedéseként értelmezhető. A destandardizálódás kifejezéssel az a folyamat írható le, amikor az életrészek és átmenetek az egymást követő születési kohorszok egyre kisebb részét jellemzik, vagy egyre változatosabbá válik az időzítésük. A differenciálódás az eltérő állapotok vagy az életútszakaszok számának növekedéseként definiálható, a pluralizáció pedig az egyidejűleg megfigyelhető állapotok – például családformák – számának növekedése (Brückner and Mayer, 2005).

A destandardizálódás tekinthető egy tartós állapotnak, de egy átmeneti időszaknak is, melynek során fokozatosan kialakulnak egy új standard életút körvonalai (I. Hofäcker and Chaloupková, 2014; Zimmermann and Konietzka, 2018). Ezt a restandardizálódást követően az új standard életút szolgál referenciaként, miközben a családi életút eseményeinek időzítésére és sorrendjére vonatkozó internalizált társadalmi normák szervező ereje továbbra is erős (Kohli, 2007).

Zimmermann és Konietzka (2017) szekvenciaelemzés segítségével azonosítottak főbb családi életúttípusokat. A felosztásuk az események tipikus sorrendjén alapul, az időzítést nem veszi figyelembe. Az azonosított három domináns életútminta a következő volt. A „hagyományos” életútminta a leggyakoribb, mely előzetes együttélés nélkül kötött házasságot és az esküvőt követő gyermekszületést takar. A „modernizált” családi életút abban különbözik, hogy a házasságot megelőzi az élettársi együttélés. A harmadik életútra jellemző az egyedülálló életforma, a családalapítás halasztása vagy elmaradása. Eredményeik szerint Magyarországon – a többi vizsgált európai országhoz hasonlóan – a családi életutak sokszínűsége nőtt, különösen az alacsony végzettségűek körében. A hagyományos életútminta gyakorisága az alapfokú végzettségűek körében mintegy 60-ról 20%-ra, a középfokú végzettségűek és a diplomások esetében pedig nagyjából 60-ról 40%-ra esett vissza az 1935 és 1974 között születettek egymást követő kohorszaiban (Zimmermann and Konietzka, 2017).

Figyelmet érdemel Kefalas és szerzőtársainak kvalitatív vizsgálata (2011), akik a felnőtté válás átalakulásából kiindulva azt vizsgálták, hogy az amerikai egye-

⁴ Annak ellenére teszik ezt, hogy a „házasság aranykora” – amely Nyugat-Európában és Észak-Amerikában az 1950-es és 1960-as évekre, Magyarországon az 1960-as és 1970-es évekre tehető – inkább egy kivételes és átmeneti időszak volt a párkapcsolati és termékenységi magatartás hosszú távú alakulásának folyamatában (Festy, 1980; Dupcsik és Tóth, 2008).

sült államokbeli fiatalok milyen jelentést társítanak a házassághoz. Két típust különböztettek meg. A tervezők (*marriage planners*) későbbre halasztják a házasságkötést az elhúzódó és sok bizonytalansággal jellemezhető felnőtté válási folyamat következtében, melyet az iskolapadban töltött időszak kitolódása és/vagy a stabil foglalkoztatottság és a pénzügyi önállóság megteremtésének nehézségei jellemeznek. Az élettársi együttélést, a házasságon kívüli gyermekvállalást, a rövid távú kapcsolatokat átmeneti megoldásoknak tekintik, amíg elérik a házassághoz szükségesnek tartott anyagi biztonságot, jól fizető állást, önálló lakhatást és személyes érettséget, és elérkezettnek látják az időt az elköteleződésre. A naturalisták (*marriage naturalist*) számára a házasságkötés egy tartós, megfelelő ideje fennálló párkapcsolat természetes és elvárt kimenete. Magától értetődő életeseemény, mely a közösség elvárásaival is egyezik. A tervezők inkább a nagyvárosi, a naturalisták inkább a vidéki régiók lakói, ahol a 20. század közepének gazdasági és társadalmi viszonyai jobban fennmaradtak, és lehetővé teszik a fiatalok számára a gyorsabb önállósodást. A naturalisták számára a házasságkötés a felnőtté válás egyik előfeltétele, míg a tervezők a felnőtté válás egyes lépcsőfokainak elérése után szeretnék csak házasságot kötni. Ezek az eredmények számunkra abból a szempontból is érdekesek, hogy rámutatnak arra, hogy egy társadalmon belül egymás mellett élhet a házasság (vagy mondhatjuk azt is, hogy a párkapcsolatok vagy a felnőtté válás) két gyökeresen eltérő felfogása.

A házas és nem házas párkapcsolatok tipizálási szempontjai között a fentiekben túl a párkapcsolati *minőség*, *elégedettség* és a *stabilitás* is megjelennek. Hosszú múltra tekintenek vissza a minőség és stabilitás alapján, empirikus alapon felállított házassági tipológiák (magyar nyelven lásd Gödri 2001: 33–35 és Erát 2019: 350–361 szakirodalmi áttekintését). A téma összetettsége miatt ezek vizsgálata külön elemzés tárgyát képezhetné.

AZ ELEMZÉS CÉLJA

Elemzésünkben a házasságban élők típusait, a típusok főbb jellemzőit és társadalmi hátterét vizsgáljuk az ezredfordulót követő időszakban Magyarországon. Az elemzés első részében kidolgozunk egy többdimenziós házassági tipológiát, mely figyelembe veszi a vizsgált személyek családi életútjának és helyzetének főbb jellemzőit. Megvizsgáljuk, milyen jellemző csoportokra bontható a házas népesség 2001-ben és 2016/17 fordulóján, és történtek-e változások másfél évtized alatt az egyes csoportok arányában és jellemzőiben. Ezután azt vizsgáljuk,

hogy miként jellemezhetők ezen altípusok alapvető társadalmi-gazdasági helyzet, értékek, attitűdök és párkapcsolati minőség szempontjából a két időpontban. Megvizsgáljuk, hogyan változott a házasságban élők egyes csoportjainak társadalmi háttere az ezredforduló óta, milyen társadalmi különbségek mutatnak ki a házassági típusok között, és eltér-e a típusok párkapcsolati minősége.

Számos, az elemzett témához kapcsolódó kérdéssel – terjedelmi korlátok miatt – ebben a tanulmányban nem foglalkozunk. Például külön elemzés tárgya lehet az, hogy a továbbiakban hogyan alakul a különböző házassági típusokban élők párkapcsolata. Az elemzésben használt paneladatokat ugyanis lehetővé teszi az első hullámban azonosított kapcsolati típusokba tartozók életútjának nyomon követését: például hogy elváltak-e, született-e – újabb – gyermekük, vagy hogyan alakult az életük számos más jellemzője úgy, mint az elégedettség, az egészségi állapot vagy az anyagi helyzet. Bár részben felhasználjuk az életútelméleti megközelítést, nem teljes családi életutakat elemzünk, hanem egy-egy pillanatfelvételt készítünk az épp házasságban élőkről. Figyelembe vesszük a vizsgált személyek főbb családi életeseményeit, de azok időzítését nem, és nem lezárt életutakat vizsgálunk. Nem foglalkozunk a házasság kapcsolatok működésével sem, például a férj és a feleség közötti háztartási vagy gyermeknevelési munkamegosztással, a pár tagjai közötti jövedelmi különbségekkel, a pénzkezelés módjával vagy a döntéshozatali mechanizmusokkal. A házasság csoportjának szelektivitását sem elemezzük: azaz nem vizsgáljuk meg, hogy mi-
ben térnek el az élettárral vagy a párkapcsolat nélkül élőktől.

Az elemzésben az aktuálisan házasságban élőket vizsgáljuk, mert az ő társadalmi-gazdasági helyzetükről és attitűdjeikről áll rendelkezésre részletes keresztmetszeti információ. Ezek az adatok visszamenőleg, a már felbomlott párkapcsolatokra vonatkozóan nem gyűjthetők be. Ebből következik az elemzés egyik korlátja: nem szerepelnek benne azok, akik korábban házasságban éltek, de a kérdés idejére már elváltak vagy megözvegyültek. Ebből az következik, hogy a mintánkban alulreprezentáltak lehetnek a magas válási és halálozási kockázatú csoportok.

A kérdésfeltevésünk korlátokat állít arra nézve is, hogy mennyire tudunk választ adni a „nagy” elméleti kérdésekre: miért nem házasodnak az emberek vagy miért házasodnak mégis, vagy arra, hogyan változott a házasság intézménye. A házasságban élők vizsgálata segítségével csak az utolsó kérdésre kaphatunk (részleges) választ. Elemzésünk ezért inkább leíró jellegű, és alapot kíván teremteni a házassággal kapcsolatos további vizsgálatoknak.

ADATOK, VÁLTOZÓK ÉS MÓDSZEREK

AZ ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI ADATFELVÉTEL ÉS A KÉT ELEMZETT ALMINTA KIALAKÍTÁSA

Az elemzéshez a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet *Életünk fordulópontjai* társadalmi-demográfiai követéses panelkutatásának adatait használjuk. Az adatfelvétel 2001-ben indult (n=16363) és 2016/17 fordulóján zajlott az utolsó, ötödik kérdezési hullám (n=9295) (I. Murinkó és Spéder, 2016). A vizsgálat kapcsolattörténeti és termékenységi információi segítségével felrajzolható minden válaszadó családi életútja. Ezen kívül minden hullám részletes keresztmetszeti információkkal szolgál a válaszadók és a partnerük társadalmi-gazdasági helyzetéről, a családdal kapcsolatos attitűdökről, a személyes tervekről és várakozásokról. A viszonylag nagy elemszám részletes elemzést tesz lehetővé.

Az adatfelvétel 2001-es indulásakor a mintába került legfiatalabb válaszadók 18 évesek voltak, azonban a negyedik hullámra (2012) a panelminta „öregedése” miatt már 29 évesek lettek. Ezért szükségessé vált egy kiegészítő minta (18 és 49 év közöttiek) bevonása, hogy a fiatalabb korcsoportok is képviseltessék magukat az adatfelvételben. A 2016 végén és 2017 elején lekérdezett ötödik hullám-ban az eredeti panelminta és a kiegészítő minta tagjait egyaránt újra felkeresték, így a legfiatalabb válaszadó életkora 22 év volt.

Az elemzett mintába azok a válaszadók kerültek be, akik az adott kérdezési hullámban 22–49 évesek voltak. A mintaválasztás során fontos szempont volt, hogy össze tudjuk egymással hasonlítani az első (2001-es) és az utolsó (2016/17-es) kérdés eredményeit. Ezért azonos életkori szempontot alkalmazunk mindkét hullám esetében. Az ötödik hullámban csak 22 éves és idősebb válaszadók szerepelnek, ezért az első hullámban sem vesszük figyelembe a 22 évnél fiatalabbakat. A felső életkori határt 49 évben húztuk meg. Az 50 éves vagy idősebb válaszadók esetében már jóval kisebb a párkapcsolati típusok változatossága, mint a fiatalabbak körében, és az özvegyülés miatti szelekció hatása az életkorral emelkedik. Az 50 év alattiak vizsgálata azt is lehetővé teszi, hogy a közelmúlt házassági (és termékenységi) gyakorlatáról szerezzünk információt.

A párkapcsolati helyzetet is figyelembe vettük: csak a házasságban élő válaszadók kerültek be a mintába. Házasságban élőknek tekintettük, aki házas családi állapotú és együtt él a házastársával. A hiányos kapcsolattörténettel rendelkező válaszadók (542 fő) kizárása után összesen 5714 fő maradt az elemzendő mintában. Az első kérdezési hullám eredeti panelmintájának (közülük 4782 fő

került be az elemzett mintánkba) és a negyedik hullámban belépő kiegészítő fiatal mintának a tagjai (932 fő a mintánkban) egyaránt szerepelnek az elemzésben.

Az adatfelvétel longitudinális jellege miatt az első hullám válaszadóinak mintegy negyede az ötödik hullám adatfelvételében is részt vett, vagyis kétszer is szerepel az adatbázisunkban. Így a teljes elemszámunk 6712 (az 1. hullámban 4782, az 5. hullámban 1930). Mivel nem vizsgáljuk, hogy a válaszadók élethelyzete hogyan változott a kérdezési hullámok között, a két hullám adatait egymástól függetlennek tekintjük. Az első és ötödik hullámból származó adatokat minden esetben külön-külön elemezzük, így nem merül fel az a probléma, hogy az ugyanazon személy által a két időpontban szolgáltatott adatok nem függetlenek egymástól. Súlyozott eredményeket közlünk.

Az elemzésben két időpont eredményeit hasonlítjuk egymással össze. Fontos, hogy nem az adott évben házasságot kötőket, hanem az aktuálisan házasságban élőket vizsgáljuk, ezért az adataink a két időpontot megelőző évek, évtizedek házassági szokásainak lenyomatát viselik.⁵ A 2001-ben házasságban élők egy része még a rendszerváltás előtt, mások az 1990-es években kötöttek házasságot. 2016 és 2017 fordulója pedig a „házassági boom” első időszakára esett, amikor a 2008–2009-es világgazdasági válságot követő 2010-es házasságkötési mélypont után jelentősen emelkedni kezdett az esküvők száma.⁶ Az aktuálisan házasságban élők vizsgálata azzal az előnnyel jár, hogy a családi életútra vonatkozó retrospektív információk mellett fel tudunk használni a kérdezéskor jellemző élethelyzetre, értékekre, attitűdökre és szubjektív jóllétre vonatkozó adatokat is. Erre például egy kohorsz szempontú elemzés (adott években házasságot kötők követése) nem adna lehetőséget.

CSOPORTKÉPZŐ VÁLTOZÓK

A házasságban élők típusainak kialakítása során figyelembe vett csoportképző tényezőket, valamint azok megoszlásait az *1. táblázat* tartalmazza. Nem csupán keresztmetszeti jellegű, a kérdéses időpontjára vonatkozó információkat vetünk figyelembe, hanem a családi életút már korábban átélt időszakát jellemző, retrospektív adatokat is. A csoportképző változók kiválasztása során tekintetbe

⁵ Illetve tükröződnek benne a válási és a halálozási viszonyok is, abban az értelemben, hogy a házasságkötés és a kérdéses között válás vagy özvegyülés miatt felbomlott házasságok nem szerepelnek a mintánkban.

⁶ A házassági boom második, az elsónél erőteljesebb hulláma 2019 közepén kezdődött. Ennek hatása jelen adatainkban nem tükröződik.

vettük a korábbi elemzésekben alkalmazott tipológiákat és a hazai kutatási tapasztalatokat.

A *párkapcsolati életút* jellemzői közül az esküvőt megelőző együttélést vettük figyelembe. A korábbi párkapcsolatokról tudósít, hogy első házasságról vagy újraházasodásról van-e szó, és hogy a válaszadók éltek-e korábban más partnerrel élettársi kapcsolatban. A családi életutat jellemző tényezők közé tartozik az első házasságkötés és az első gyermek születésének sorrendje is. A változó fő célja az, hogy elkülönítse egymástól a gyermeket csak házasságban és a házasságon kívül (is) vállalókat.

A *szülői státuszra* vonatkozó változó arról tudósít, hogy a válaszadónak született-e a házastársával közös vagy nem közös gyermeke, a gyermek életkorától függetlenül. Itt csak a válaszadó vér szerinti gyermekeit vesszük figyelembe, a házastársnak korábbi kapcsolatban született gyermekeit nem. Nem vesszük figyelembe továbbá a háztartásszerkezetet sem, tehát a csoportalkotás szempontjából nem számít, hogy a gyermekek együtt élnek-e a válaszadóval.⁷

A *szándékokat és terveket* a gyermekvállalási szándék változó méri. Az erre vonatkozó kérdések meglehetősen eltértek a két vizsgált hullámban. Az első hullám kérdése így hangzott: „Szeretné, ha (a meglévőkön kívül) születne még gyermeke? Igen; igen, jelenleg (is) terhes; nem szeretne; nem lehet több gyermeke; nem tudja.” Arra is vonatkozott egy külön kérdés, hogy hány éves korában szeretné, hogy a (következő) gyermeke megszülessen. A termékenységi szándékokra vonatkozó kérdéseket a 45 éves és annál fiatalabb nőknek és az 50 éves és annál fiatalabb férfiaknak tették fel. Az ötödik hullám kérdése így hangozott: „Tervezi-e, hogy az elkövetkező három éven belül (újabb) gyermeket vállal? Igen, mindenképpen; inkább igen; inkább nem; semmiképpen sem.” „Feltéve, hogy a következő három éven belül nem születik gyermeke, valamikor később szeretne-e még gyermeket? Igen, nem.” A kérdéseket az 50 évesnél fiatalabb nőknek és az ilyen korú női partnerrel rendelkező férfiaknak vagy a 60 évnél fiatalabb, együtt élő partnerrel nem rendelkező férfiaknak tették fel. A várandós nők vagy partnerük esetében a kérdések a hamarosan megszülető gyermekén kívül újabb gyermek vállalására vonatkoztak. A kétértékű gyermekvállalási szándék változó kialakítása során összevontan kezeltük azokat, akik három éven belül vagy azon túl szeretnének gyermeket. Az első hullámban a gyermeket várók (vagy a partnereik) esetében nem tudjuk, hogy a hamarosan születendő gyermekükön kívül

⁷ Az együtt- vagy különélés egyrészt a gyermek életkorának függvénye, másrészt a partnerrel nem közös gyermekek esetén attól függ, hogy a szülők párkapcsolatának felbomlása után melyik szülő neveli a gyermeket. Vagyis a háztartásszerkezet figyelembevétele esetén két olyan tényező (a gyermekek életkora és a válaszadó neme) hatását is tükröznék a csoportosítás, amelyek nem tartoznak a csoportképző változók közé.

szeretnének-e másik gyermeket vállalni, ezért ők a „nem szeretne/ nem vonatkozik rá/ nincs válasz” csoportba kerültek. Szintén ebbe a kategóriába kerültek azok, akiknek életkoruk miatt nem tették fel a kérdést.

1. táblázat. A csoportképző változók megoszlása kérdései hullámonként

		(%)	
		1. hullám (2001)	5. hullám (2016/17)
A jelenlegi az első házassága?	igen	92,5	92,2
	nem	7,5	7,8
Élettársi együttélés jelenlegi házastárssal	igen	23,5	56,2
	nem	76,5	43,8
Élettársi együttélés mással	igen	2,3	11,4
	nem	97,7	88,6
A házastársával közös vér szerinti gyermeke	van	88,6	87,2
	nincs	11,4	12,8
A házastársával nem közös vér szerinti gyermeke	van	8,1	6,9
	nincs	91,9	93,1
Gyermekvállalási szándék	szeretne	34,1	21,8
	nem szeretne/ nem vonatkozik rá/ nincs válasz	65,9	78,2
Az első házasságkötés és az első gyermek születésének sorrendje	születés előtt házasodott	83,9	77,8
	születés után házasodott	7,3	11,7
	nincs gyermeke	8,8	10,4
Összesen		100,0	100,0
n (súlyozatlan)		4782	1930

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

A csoportképző változók megoszlása az 1. táblázatban látható. A 22-49 éves házas válaszadók döntő többsége az első házasságában él. Az adatok tükrözik az élettársi kapcsolat gyors terjedését: 2001-ben a mintatagok háromnegyede még nem költözött össze az esküvő előtt a házastársával, és csak elenyésző arányban éltek korábban más partnerrel. Ezzel szemben 2016/17 fordulóján már a többség rendelkezett élettársi tapasztalattal. Nemcsak a házasságkötés előtti együttélés vált több mint kétszer gyakoribbá, de azoknak az aránya is megnőtt (2,3-ról 11,4%-ra, azaz ötszörösére), akiknek a jelenlegi házastársukon kívül is volt legalább egy másik élettársuk. Ez jelenthet olyan korábbi élettársi kapcsolatot,

melyből nem lett házasság, és olyat is, melyet esküvő követett. Az első kérdezési hullám idején a legalább két élettársi kapcsolattal rendelkezők háromnegyede újránházasodott volt, az ötödik hullámban viszont már csak harmaduk, ami azt valószínűsíti, hogy megnőtt azok aránya, akiknek volt olyan élettársi kapcsolata, amelyből nem lett házasság.

A legtöbb mintatagnak van gyermeke: 87–89% rendelkezik a házastársával közös, 7–8% pedig nem közös gyermekkel. A gyermektelenek aránya az első hullámban 8,8, az ötödik hullámban 10,4%, és a többségük (72, illetve 76%-uk) szeretne gyermeket. Összességében gyermekvállalási szándékkal a mintatagok 34, illetve 22%-a rendelkezik. A szülők körében 30-ról 15%-ra csökkent a gyermekvállalási szándék, míg a gyermektelenek körében lényegében nem változott. A legtöbbben az első gyermek születése előtt házasodtak vagy még nincs gyermekük. Az első gyermekük születése után házasságot kötők, vagyis az élettársi kapcsolatban (vagy egyedül) gyermeket vállalók aránya 7-ről 12%-ra emelkedett.

Számos olyan változó volt, melyek kimaradtak a csoportképző változók közül, mert nem differenciálták a csoportokat (azaz nem voltak olyan csoportok, amelyek csak ezen változók értékeiben tértek el egymástól). Ilyen volt például a házasság és az élettársi együttélés megítélése vagy a párkapcsolat minősége. A partner jellemzői (pl. életkora, családi állapota, termékenységtörténete) sem szerepelnek a csoportképző változók között, mert a csoportok kialakítása során az egyéni válaszadók szempontját tartottuk lényegesnek. A házastárs jellemzőinek figyelembe vétele túl részletes felosztást eredményezett volna. A csoportok kialakítása során figyelembe nem vett változók egy része azonban elő fog kerülni az elemzés későbbi részében, mint független változó.

FÜGGETLEN VÁLTOZÓK

Az elemzés második felében figyelembe vett független változók megoszlását, illetve átlagértékeit a 2. táblázat ismerteti.

Az alapvető *demográfiai tényezők* közé tartozik a válaszadó neme, életkora és a házasságtartam. Néhány százalékponttal több nő van a mintában, mint férfi. A válaszadók átlagos életkora 38, illetve 40 év, és a legnagyobb arányban negyveneseket találunk a mintában. Jól érzékelteti a házasságkötési életkor kitolódását, hogy a két adatfelvétel között a 30 év alattiak aránya 10 százalékponttal csökkent. A többség legalább tíz éve házas, és a viszonylag friss házasságok aránya emelkedett a két adatfelvétel között.

A nemzetiség tekintetében megkülönböztetjük a roma származásúakat az összes többi válaszadótól. Azt tekintjük romának, aki a nemzetiségre vonatkozó kérdésre adott válaszában önmagát cigányként vagy cigány származású magyarként határozta meg, vagy aki a kérdező megítélése szerint roma. Az első hullámban a minta 5,3%-a, az ötödik hullámban 3,3%-a tekinthető romának.

A kibocsátó család jellemzői közül egy tényezőt veszünk figyelembe, amely összefüggésben lehet a párkapcsolati életúttal: a válaszadó 14 éves koráig elváltak-e egymástól a szülei. Az első hullámban a vizsgált minta 8%-ára, 2016-ban 14%-ára volt ez jellemző.

A válaszadó *társadalmi és gazdasági helyzetét* több változóval is mértük. A legmagasabb befejezett iskolai végzettség három kategóriáját különböztettük meg: az alapkörű végzettségűeket (legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végzettek), a szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkezőket és a diplomásokat. Az elemzés első eredményei szerint a szakmunkás és a középfokú végzettségűek között kevés lényegi eltérést tapasztaltunk a vizsgált tényezők szempontjából, ezért nem kezeltük őket külön csoportként. Mindkét időpontban a mintatagok többsége középszintű végzettséggel – érettségivel vagy szakmunkás képesítéssel – rendelkezett. A felsőoktatási expanzió következtében a diplomások aránya több mint kétszeresére (16-ról 36%-ra) nőtt, az alapkörű végzettségűeké pedig 18-ról 10%-ra csökkent.

A jövedelem mérésére nem a tényleges háztartási jövedelmet, hanem annak értékelését használtuk: „Mit mondana, hogyan tud(nak) kijönni ebből a jövedelemből? Nélkülözések között élnek, hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak, beosztással épphogy kijönnek a pénzükből, elfogadhatóan élnek, vagy gondok nélkül élnek?” A két időpont között javult a 22–49 éves házások jövedelmi helyzet megítélése.

A munkaerő-piaci helyzet esetében csak a foglalkoztatottakat (alkalmazottak vagy vállalkozók) különböztetjük meg azoktól, akik bármilyen ok miatt nem végeznek fizetett munkát. A nem dolgozók csoportja igen heterogén: ide tartoznak a munkanélküliek, a gyermekgondozási szabadságon levők, a diákok és az egyéb okból inaktívak (az életkori lehatárolás miatt öregségi nyugdíjas nincs a mintánkban). Ezen élethelyzetek nem függetlenek az életkortól és a gyermekvállalástól, ezért nem különböztetjük meg őket egymástól. A két vizsgált időpontban a minta többsége, 74, illetve 84%-a alkalmazott vagy vállalkozó volt.

A társadalmi-gazdasági helyzet negyedik indikátora a lakáshasználati jogcím. A magántulajdon dominanciájával jellemezhető magyarországi lakásviszonyok mellett igen kis arányt képviselnek azok, akik nem saját (vagy közeli rokonuk) tulajdonában levő ingatlanban élnek (6–8%), ezért csak a saját és a nem saját la-

kásban élőket különböztettük meg. A nem saját lakás esetében nem különítettük el az altípusokat (pl. piaci vagy önkormányzati bérlet, szolgálati lakás, szívességi lakáshasználat).

A lakóhely településtípusa változó megkülönbözteti egymástól a fővárosban, a megyei jogú városokban, az egyéb városokban és a községekben élőket.

2. táblázat. A független változók jellemzése kérdezési hullámonként

		(% és átlag)	
		1. hullám (2001)	5. hullám (2016/17)
Demográfiai jellemzők	Korcsoport		
	22–29 éves	17,3	7,1
	30–39 éves	36,9	33,7
	40–49 éves	45,8	59,2
	Nő	53,3	54,9
	Mióta tart a jelenlegi házassága		
	Kevesebb, mint 5 éve	14,5	24,1
	5–10 éve	16,6	14,6
	Több, mint 10 éve	68,9	61,3
Származási jellemzők	Roma származás	5,3	3,3
	Szülei 14 éves koráig elváltak	8,3	14,2
Társadalmi–gazdasági helyzet	Iskolai végzettség		
	Alapfokú	18,0	9,9
	Szakmunkás vagy érettségizett	66,1	55,2
	Diplomás	15,8	35,9
	Szubjektív jövedelmi helyzet		
	Nélkülözések között élnek	4,0	1,2
	Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	15,4	7,0
	Beosztással épphogy kijönnek a pénzükből	48,7	31,0
	Elfogadhatóan élnek	29,7	46,2
	Gondok nélkül élnek	2,2	14,7
	Alkalmazott vagy vállalkozó	74,3	84,2
	Saját (vagy rokon) lakástulajdonában él	93,7	91,5
Lakóhely	Településtípus		
	Budapest	13,7	14,8
	Megyei jogú város	19,3	22,0
	Egyéb város	28,6	32,8
	Község	38,4	30,4

2. táblázat. A független változók jellemzése kérdezési hullámonként (folytatás)

		(% és átlag)	
		1. hullám (2001)	5. hullám (2016/17)
Értékek, attitűdök	Vallásosság		
	Az egyház tanítása szerint vallásos	13,0	17,1
	A maga módján vallásos	56,3	55,1
	Nem vallásos / nem tudja	30,7	27,8
	A házasság idejétmúlt intézmény (egyetért)	9,8	10,3
	Várandósság esetén fontos házasságot kötni	66,4	62,8
Párkapcsolati minőség	Fiataloknak javasolja az élettársi együttélést	70,7	88,2
	Felmerült a szakítás gondolata	7,9	6,9
	Párkapcsolattal való elégedettség (skála: 0–10; átlag)	8,70	8,95
	Párkapcsolattal való elégedettség		
	Alacsony	16,7	12,0
	Átlagos	37,6	38,5
	Magas	45,7	49,5

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

Az értékek és attitűdök mérésére négy változót használtunk. A vallásosságra vonatkozó kérdés alapján a válaszadók mintegy 70%-a tekinthető vallásosnak: a többség (55–56%) a maga módja szerint tekinti vallásosnak magát, míg az egyház tanítását követő vallásosok aránya jóval alacsonyabb (13, illetve 17%).

A házasság megítélésére vonatkozó első kérdés „a házasság idejétmúlt intézmény” állítással való egyetértésre kérdezett rá. A válaszlehetőségek 1-től (egyáltalán nem ért egyet) 5-ig (teljesen egyetért) terjedtek. Az állítással egyet értők kiválasztása során a 4-es vagy 5-ös értéket választókat vettük figyelembe. Mindkét időpontban igen kevesen, mintegy 10% értett egyet az állítással, vagyis a nagy többség nem tartja elavult intézménynek a házasságot.

A házassággal – illetve az élettársi kapcsolatban történő gyermekvállalással – kapcsolatos attitűdöket mérő másik kérdés így hangzott: „Ön szerint mennyire fontos a házasság megkötése, ha egy élettársi kapcsolatban a nő várandós/terhes lesz, és szeretnék megtartani a gyereket? 4 – Nagyon fontos, 3 – elég fontos, 2 – nem különösebben, vagy 1 – egyáltalán nem fontos házasságot kötni?” Az elemzésben kétértékűvé alakítottuk a változót (a 4-es és a 3-as, illetve a 2-es és az 1-es válaszlehetőségeket összevontan kezeltük). A válaszadók mintegy kétharmada gondolja úgy, hogy gyermekvállalás esetén házasságot kell kötni.

Bár kevesen utasítják el a házasságot, az élettársi kapcsolat elfogadottsága is magas: míg 2001-ben 71, addig 2016-ban 88% javasolta a fiataloknak az élettársi együttélést akár a házasságkötés helyett, akár az előtt. A kérdés így hangzott: „Ön mit tanácsolna a fiatal nőknek és férfiaknak? Milyen életformát válasszanak?” A válaszlehetőségek pedig a következők voltak: (1) egyedül, önállóan éljenek; (2) élettársi kapcsolatban éljenek; (3) először éljenek együtt, majd kössenek házasságot; (4) kössenek házasságot előzetes együttélés nélkül. A változó kialakítása során a 2-es és 3-as lehetőséget választókat tekintettük úgy, hogy javasolják az élettársi együttélést.

Végül a *párkapcsolati minőséget* a kapcsolattal való elégedettséggel és a kapcsolat felbontásának mérlegelésével mértük. Az utóbbira vonatkozó kérdés így hangzott: „Az elmúlt egy év során felmerült-e Önben a kapcsolat megszakításának gondolata? 1 – nem merült fel, 2 – igen, gondolt rá, 3 – igen, mindkétten gondoltak rá, 4 – igen, komolyan foglalkoznak a kapcsolat megszakításának a lehetőségével, 5 – már folyamatban van.” Az 1-esnél magasabb értéket választókat tekintettük úgy, hogy a körükben felmerült a kapcsolat megszakításának gondolata. Az arányuk igen alacsony, csak 7–8% volt.

A párkapcsolattal való elégedettséget egy 0-tól 10-ig terjedő skálán mértük, ahol a magasabb értéket jelölők az elégedettebbek. Az elégedettség átlagos értéke magas, 8,7, illetve 9, ezért a 8-as és 9-es értéket választók elégedettségét átlagosnak, a 10-est választókat magasnak, a 0 és 7 közötti értéket jelölők elégedettségét pedig alacsonynak tekintettük. E felosztás alapján csupán a házasságban élők 12–17%-ának alacsony a kapcsolati elégedettsége, valamivel több mint egyharmadának átlagos, és majdnem felének kiemelkedően magas.

ELEMZÉSI MÓDSZEREK

Az elemzés első felében a látens osztályelemzés (*latent class analysis*, LCA) módszerét alkalmazzuk a házassági típusok kialakításához (I. Collins and Lanza, 2010). Az elemzést a Stata statisztikai szoftverhez írt LCA Stata plug-in 1.2.1-es verziója segítségével végezzük el (Lanza et al., 2018).

Az LCA lényege, hogy az egyéneket kategoriális megfigyelt változók alapján sorolja látens, nem megfigyelhető csoportokba. Az eljárás minden osztály és minden egyén esetében két paramétert becsül meg: (1) az adott osztályba tartozás valószínűségét és (2) az egyes (megfigyelt) változóértékek feltételes valószínűségét. Az egyéneket az 1-es paraméter alapján abba az osztályba soroljuk, melybe a legnagyobb valószínűséggel tartoznak. Egy jól definiált modell

esetében az osztályok élesen elkülönülnek egymástól és a lehető leginkább homogének, és kevés olyan válaszadó lesz, akik közel azonos valószínűséggel több osztályba is besorolhatók.

A látens osztályok értelmezése a változóértékek feltételes valószínűségein alapszik. Ezek azt mutatják meg, hogy egy változó adott válaszlehetőségét milyen valószínűséggel figyelhetjük meg, feltéve, hogy a válaszadó a kérdéses osztályba tartozik. Minden látens osztály esetében minden egyes változó értékeihez tartozó feltételes valószínűségek összege 1. Akkor különülnek el jól egymástól az osztályok, ha ezek a valószínűségek a változók egyetlen értékénél magasak, a többinél alacsonyak.

A modellezés során a cél a valószínűségi függvény maximalizálása (vagyis a log likelihood érték minimalizálása). A legmegfelelőbb modell (lényegében az osztályok számának) kiválasztása abszolút és relatív illeszkedési mutatók segítségével történik. Az abszolút illeszkedés azt mutatja meg, hogy a modellünk megfelelően reprezentálja-e az adatokat – ehhez a valószínűségi arány statisztika (likelihood ratio statistics; G^2) értékét a khi-négyzet referenciaeloszlásához viszonyítjuk. A relatív illeszkedési mutatók a modellek közötti választást segítik. Ilyen például az Akaike (AIC) vagy a Bayesian Információs Kritérium (BIC), melyeknél az alacsonyabb érték jobb illeszkedést jelez. Az entrópia értéke pedig az osztályok elkülönülésének egy mutatója, és a magasabb érték a preferált.

Az elemzés második részében a kialakított altípusokat az előző alfejezetben bemutatott független változók segítségével jellemezzük. Ehhez a válaszadókat besoroljuk abba a házassági típusba, melybe az LCA becslése alapján a legnagyobb valószínűséggel tartozik.⁸ Ezután multinomiális logisztikus regressziós modellek segítségével mutatjuk be, miként függnek össze a háttérváltozók a különböző házassági típusokba való tartozás valószínűségével. A párkapcsolati minőség mutatói és a házassági típusok közötti kapcsolatot külön (logisztikus és multinomiális logisztikus) regressziós modellek segítségével mutatjuk be, melyekben a kapcsolati minőség a függő, a házassági típus pedig az egyik független változó.

Az eredmények értelmezésének megkönnyítése és az együtthatók összehasonlíthatósága érdekében a főszövegben átlagos marginális hatásokat közlünk (I. Bartus, 2003), a nyers együtthatók (relatív kockázati hányadosok) pedig a függelékben található. A marginális hatás a független változók különböző értékeihez tartozó feltételes várható értékek különbségeként értelmezhetjük, amely a nemlineáris modellekben a kérdéses változó paraméterbecslésén kívül

⁸ A csoportosítás bizonytalanságáról l. a Függelékét.

más változók értékeitől és paraméterbecsléseitől is függ. Kategoriális változónál a marginális hatás azt fejezi ki, hogy hogyan változik a függő változó egyes kimenetei (a különböző házassági típusok) előfordulásának valószínűsége, miközben a független változó értéke eggyel nő.

EREDMÉNYEK

A HÁZASSÁGBAN ÉLŐK TÍPUSAI

A 2001 és 2016 között eltelt másfél évtized során a 22–49 éves házas népesség összetétele jelentősen átalakult. A látens osztályelemzés 2001-re vonatkozóan a házasságban élők hat, 2016/17 fordulójára pedig négy típusát különböztette meg.⁹ A típusok jellemzőit a 3. táblázat mutatja be.

Mindkét vizsgált időpontban a házasságban élők kilencztized része besorolható három fő csoport valamelyikébe. Ezen csoportok jellemzői 15 év alatt keveset változtak, az arányaik azonban jelentősen átalakultak. A házasságban élő 22–49 évesek legnagyobb csoportját 2001-ben még a „*hagyományos*” házasságban élők alkották. Ők szinte kivétel nélkül az első házasságukban élnek, élettársi kapcsolatuk pedig sem a jelenlegi házastárssal, sem mással nem volt. A házastársukkal közös gyermekeik az esküvő után születtek, és többségük már nem szeretne több gyermeket vállalni. Egy hagyományosnak nevezhető családi életutat követtek: nem éltek együtt senkivel házasságkötés nélkül, előzetes együttélés nélkül házasodtak, és házasságban vállaltak gyermeket. Az első hullámban a válszadók kétharmada (65,4%), az ötödik hullámban pedig bő harmada (38,3%) tartozott ebbe a csoportba, vagyis az arányuk jelentősen csökkent.

⁹ Az első hullám LCA modellstatistikái alapján viszonylag egyértelműen megállapítható, hogy a hatosztályos modell illeszkedése a legjobb, ezért amellett döntöttünk (3. táblázat). Az ötödik hullám esetében több mérlegelést igényelt a különböző számú látens osztályt tartalmazó modellek közötti választás. Az AIC értékei az osztályok számának növelésével egyre csökkentek, a BIC és a CAIC értéke a négyes, az adjusted BIC pedig az ötös felosztás esetében volt a legkisebb, miközben a teljes modell illeszkedése a p értéke alapján a nagyobb osztályszámok felé haladva javult, az osztályok elkülönülésére utaló entrópia R2 értéke pedig épp a négyes osztályszám esetében volt a legalacsonyabb (de így is bőven az elfogadható tartományon belül). Ezért a tartalmi szempontokat és az értelmezhetőséget is figyelembe vettük. Már az egyszerűbb, négyes osztályszámú csoportosításban is markánsan elkülönültek a hagyományos, az új típusú és a gyermektelen házasságban élők csoportjai, melyeket az első hullám esetében is azonosítottunk. Ezek az osztályok számának növelése során végig megmaradtak, miközben a minta fennmaradó része (akikre egy valamilyen szempontból „turbulens” családi életút volt jellemző) egyre több és kisebb alcsoportra bomlott. Egy ponton túl olyan sok kis létszámú csoport jött létre, hogy az megnehezítette volna az értelmezést és ellehetlenítette volna a további elemzést. Mindezen szempontokat figyelembe véve döntöttünk végül az ötödik hullám esetében a lehetséges megoldások közül a legegyszerűbb, a négyosztályos felosztás mellett.

Már 2001-ben jelent volt egy „új típusú”-nak nevezhető házasság csoport, akiknek az aránya másfél évtized alatt 16-ról 43%-ra nőtt, vagyis 2016/17-re – a hagyományos házasságban élőket beelözve – ez lett a legnépesebb csoport. Ők is az első házasságukban élnek, de van élettársi tapasztalatuk: a házasságkötést megelőzően már együtt éltek a leendő házastársukkal. Az első hullámban nem volt jellemző, hogy volt korábbi élettársi kapcsolatuk is, az ötödik hullámban azonban 11,5%-uknak több élettársi együttélése is volt (köztük értelemszerűen olyan is, melyből nem lett házasság). Az új típusú házasságoknak van a házastársukkal közös gyermekük, és egy részük további gyermekvállalást is tervez. Az esetek mintegy ötödében csak a közös gyermek megszületését követően kötötték házasságot. Az új típusú házasság csoport tehát egy újfajta párkapcsolati és gyermekvállalási magatartást testesít meg, melyben fontos szerep jut az élettársi együttélésnek. Abban azonban hasonlítanak a hagyományos házasságban élőkre, hogy csak egyszer házasodtak, és más kapcsolatból nem született gyermekük.

Mindkét időpontban elkülönült egy-egy olyan csoport is, akik szintén az első házasságukban éltek, de *(egyelőre) nem született gyermekük*. A válaszadók 9–10%-a sorolható ide. Mintegy háromnegyed részük tervezi a gyermekvállalást, vagyis szeretnének szülővé válni. Olyanok is vannak azonban közöttük, akik biológiai okokból vagy tudatosan gyermektelenek, illetve lemondtak a gyermekvállalási terveikről. Mivel ide került minden, gyermekkel nem rendelkező házasság, ezért elkerülhetetlen, hogy más szempontból heterogén a csoport. A párkapcsolati történetüket tekintve a hagyományos és az új típusú életút jellemzői is megfigyelhetők: az első hullámban a 41%-uk, az ötödik hullámban a 69%-uk élt együtt az esküvő előtt a (leendő) házastársával, és 2, illetve 14%-uknak korábbi élettársi kapcsolata is volt.

A házasságok további csoportjaira összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy egy valamilyen szempontból *turbulens családi életút* jellemző rájuk. A 2001-es minta 10%-a, a 2016/17-es minta 8,3%-a sorolható ide. Az első kérdezési hullámban további három alcsoportra bontottuk ezt a népességet.¹⁰

¹⁰ Bár csábító megoldás lett volna – és egyszerűbbé tette volna a további elemzéseket –, ha az első hullámban is csak négy csoportot különböztetünk meg, az *F1. táblázat* modellstatistikái szerint a hatos felosztás illeszkedése nagyságrendekkel jobb volt, mint a négyesé.

3. táblázat. A házasságban élők típusai

a) 1. hullám (2001)

	1. „Hagyományos”	2. (Még) gyermektelen	3. „Új típusú”	4. Több kapcsolat után	5. Újraházasodott mozaikcsalád	6. Egyedül vállalt gyermekkel
Első házasság	0,991	0,952	1,000	0,051	0,007	1,000
Élettársi együttélés jelenlegi házastárssal	0,000	0,407	0,994	0,551	0,394	0,234
Élettársi együttélés mással	0,000	0,022	0,026	0,532	0,106	0,000
Van a házastársával közös vér szerinti gyermeke	1,000	0,000	1,000	0,956	0,624	0,746
Van a házastársával nem közös vér szerinti gyermeke	0,000	0,000	0,000	0,217	0,998	0,995
Gyermekvállalási szándék	0,266	0,722	0,511	0,389	0,133	0,207
Első házasságkötés és első gyermek születésének sorrendje						
születés előtt házasodott	0,997	0,000	0,809	0,983	0,863	0,002
születés után házasodott	0,003	0,000	0,191	0,016	0,137	0,998
nincs gyermeke	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gyakoriság, %	65,4	8,8	15,8	1,9	4,8	3,3
n (súlyozatlan)	3122	440	760	83	225	152

3. táblázat. A házasságban élők típusai (folytatás)

b) 5. hullám (2016/17)

	1. „Hagyományos”	2. (Még) gyermektelen	3. „Új típusú”	4. „Turbulens”
Első házasság	0,980	0,921	0,989	0,333
Élettársi együttélés jelenlegi házastárssal	0,038	0,690	0,987	0,711
Élettársi együttélés mással	0,019	0,137	0,115	0,507
Van a házastársával közös vér szerinti gyermeke	1,000	0,001	1,000	0,722
Van a házastársával nem közös vér szerinti gyermeke	0,000	0,000	0,011	0,754
Gyermekvállalási szándék	0,095	0,759	0,211	0,148
Első házasságkötés és első gyermek születésének sorrendje				
születés előtt házasodott	0,963	0,001	0,801	0,772
születés után házasodott	0,037	0,000	0,199	0,228
nincs gyermeke	0,000	0,999	0,000	0,000
Gyakoriság , %	38,3	10,4	42,9	8,3
n (súlyozatlan)	797	167	814	152

Megjegyzések: A közölt értékek az egyes változóértékek feltételes valószínűségei és a látens osztályvalószínűségek (gyakoriságok). Félkövér kiemelés jelzi a 0,5-nél nagyobb feltételes valószínűségeket.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

2001-ben mindössze a minta 1,9%-ára volt jellemző, hogy *több egymást követő párkapcsolat* (élettársi együttélés vagy házasság) *után* a jelenlegi házasságukban közös gyermeket vállaltak és 39%-uk szeretne még további gyermekeket. Gyakorlatilag mindannyian újraházasodtak, és a csoport minden második tagja az esküvő előtt együtt élt a jelenlegi házastársával. A csoport ötödének korábbi házasságában (is) született gyermeke. Részletesebb elemzés arra is rávilágított, hogy a korábbi élettársi együttéléseket is esküvő követte. Vagyis az élettársi kapcsolat csak, mint házasság előtti együttélési forma jelent meg a csoport tagjainak életében.

Az *újraházasodott mozaikcsaládban élőknek* (4,8%) szintén nem ez az első házassága, azonban lényeges különbségek fedezhetők fel az előbbi csoporthoz képest. Viszonylag gyakori a körükben (39%), hogy az esküvő előtt együtt éltek, más partnerrel azonban kis valószínűséggel éltek élettársi kapcsolatban, és a

korábbi házasságukban (ami általában egyben az első házasságuk volt) gyermekük született. Vagyis az előző házasságuk valószínűleg egy „hagyományos” házasság volt. Az újráházasodott mozaikcsaládban élők mintegy kétharmadának a jelenlegi párjával is van közös gyermeke, és a gyermekvállalási szándék e csoportban alacsony.¹¹

2001-ben a házások utolsó, hatodik csoportjának tagjai *egyedül*, tartós párkapcsolat nélkül *vállalt gyermekkel* rendelkeztek, amikor megkötötték az első házasságukat. Háromnegyed részüknek van a házastárral közös gyermeke is, és legalább egy nem közös gyermekük még az esküvő előtt született. A csoport tagjainak a jelenlegi házastárron kívül más együtt élő partnere nem volt. Ez csak úgy lehetséges, ha a nem közös gyermek másik szülőjével a válaszadó sosem élt együtt. Az esetek egy részében ez azt jelenti, hogy jelenleg mozaikcsaládban élnek, de lehetséges, hogy a házasság előtt született gyermek a másik szülővel él (a csoport 57%-a férfi, akiknél ez a valószínű). 2001-ben a házasságban élők 3,3%-a tartozott ebbe a csoportba, 2016/17-ben pedig nem mutatható ki. Bár ez a csoport kis létszámú, más országokban is megtalálható. Például Holland (2013) a „step marriage” elnevezést használta ezekre az első házasságokra, melyeket egy párkapcsolaton kívüli gyermekszületés előzött meg, és a 4–7%-ra becsülte az arányukat az 1950 és 1977 között született svédországi népességben.

A hagyományos, a (még) gyermektelen és az új típusú házasságok az ötödik hullámban is megtalálhatók, és nagyon hasonló jellemzőkkel bírnak, mint amit az első hullámban láttunk. Néhány különbséget azonban érdemes megemlíteni. Az élettársi kapcsolat terjedését jelzi, hogy a (még) gyermektelenek körében kissé nőtt az esküvő előtt összeköltözők és egy korábbi partnerrel együtt élők aránya. Az új típusú házások körében is többen lettek (3 vs. 12%) azok, akiknek a jelenlegi partnerük előtt mással is volt élettársi kapcsolatuk.

A 2016/17-es adatokban egy negyedik csoport is elkülönült, melynek tagjai *turbulens* családi életutat jártak be. Ők ugyan több ponton eltérnek a hagyományos vagy az új típusú házasságban élőtől, de ezen különbségek mentén az ötödik hullám válaszadói – az első hullámhoz képest – nem rendeződnek további alcsoportokba. Ehelyett inkább a hagyományostól eltérő életútelelemek különféle kombinációi jellemzőek rájuk: vannak közöttük újráházasodottak és több felbomlott élettársi kapcsolat után megházasodók, vannak élettársi

¹¹ A „mozaikcsalád” elnevezést nem a háztartásszerkezetre vonatkoztatva használjuk, ugyanis az elemzésünk nem veszi figyelembe, hogy a válaszadó aktuálisan kikkel él közös fedél alatt. Az elnevezés csupán arra utal, hogy a válaszadónak az előző, felbomlott házasságban egy vagy több gyermeke született.

együttélésben gyermeket vállalók, vannak csak közös, csak nem közös, és közös és nem közös gyermeket is nevelők. Közös jellemzőjük, hogy nagy részüknek született már gyermeke, és viszonylag nagy arányban éltek olyan élettársi kapcsolatban, amely már felbomlott és nem lett belőle házasság.

Bár a csoportképző változók között csak a válaszadó saját gyermekeit vettük figyelembe, jellegzetes különbségek figyelhetők meg a csoportok között abban is, hogy a válaszadó valaha közös háztartásban élt-e a házastárs korábbi kapcsolatából született gyermekével (azaz mozaikcsaládot alkottak). Az első hullámban a több kapcsolat után házasságot kötöttek 15%-a, az újraházasodott mozaikcsaládosok 11%-a, az ötödik hullámban pedig a turbulens típusba tartozók 12%-a nevelte a házastársa gyermekét is. Az elemzésünk tehát nem tudja teljes mértékben feltárni a komplex családi helyzeteket amiatt, hogy csak a házaspárok egyik tagjának jellemzőit vesszük figyelembe.

Az elmúlt évtizedek párkapcsolati változásainak egyik eleme a kapcsolatok bomlékonyabbá válása, mely az élettársi együttélésekre fokozottan jellemző. Így a nem házas kapcsolatok terjedésével együtt jár, hogy nőtt azok aránya, akik több egymást követő (tartós) párkapcsolatban is éltek. Az adatainkat szemügyre véve az látható, hogy másfél évtized alatt a kétszeresére (8-ról 16%-ra) nőtt azoknak a 22–49 év közötti házásoknak az aránya, akik aktuálisan nem az első partnerükkel élnek együtt. Vannak olyan házassági típusok, amelyeknek már az elnevezése is arra utal, hogy nem első párkapcsolatról van szó: ilyen az első hullámban az újraházasodott mozaikcsalád és a több kapcsolat után házasságot kötöttek csoportjai. Ezekben többségében a második párkapcsolatukban élnek a válaszadók. A 2001-es adatokban ezen kívül igen ritkán, csak elvétve található olyanok, akiknek volt már korábban élettársi kapcsolata valaki mással, és abból a kapcsolatból nem lett házasság. Az ötödik hullámban nem különült el egy újraházasodott vagy más élettársi kapcsolatban élt csoport, azonban a turbulens családi életpályát bejártak körében igen gyakori a több párkapcsolat. Az említett csoport kétharmadának már volt egy, 16%-ának kettő vagy több felbomlott házassága vagy élettársi együttélése. A többi házas csoportban gyakorlatilag mindenki az első házasságában él, de egy kis részüknek volt korábbi kapcsolata. Ez tehát azt jelenti, hogy ők nem az első, hanem jellemzően a második párjukkal kötöttek házasságot és vállaltak közös gyermeket.

A HÁZASSÁGI TÍPUSOK JELLEMZŐI

A továbbiakban megvizsgáljuk, miként függnek össze az egyének demográfiai, társadalmi-gazdasági jellemzői és attitűdjei a házassági típusal, amelyhez a legnagyobb valószínűséggel tartoznak. Először olyan alapvető tényezők szerint jellemezzük a csoportokat, mint az életkor, a házasságtartam, a nem és a származás. Ezután részletezzük a társadalmi-gazdasági helyzetben megmutatkozó különbségeket, végül az értékek, attitűdök és a kapcsolati minőség szempontjai alapján jellemezzük a házassági típusokat. Nem törekszünk a típusok minden szempontra kiterjedő, részletes leírására. Ehelyett néhány központi téma köré szervezzük a jellemzést, melyek – reményeink szerint – megvilágítják a főbb eltéréseket.

Az idődimenzió szerepe: életkor és házasságtartam

A házassági típusok, valamint az életkor és a házasságtartam közötti összefüggések vizsgálatakor fontos szem előtt tartanunk, hogy az életkor és a kohorsz hatását a jelen elemzésben nem tudjuk különválasztani. Ha két csoport tagjai egy hasonló családi életpályát járnak be, de annak különböző szakaszában vannak, a korszerkezetük magától értetődően különbözni fog (életkori hatás). Ugyanakkor az életkori különbségek abból is adódhatnak, hogy bizonyos magatartásminták elterjedtsége idővel csökken – így inkább az idősebbekre jellemző –, másoké növekszik és a fiatalabbak között terjed (kohorszhatás).

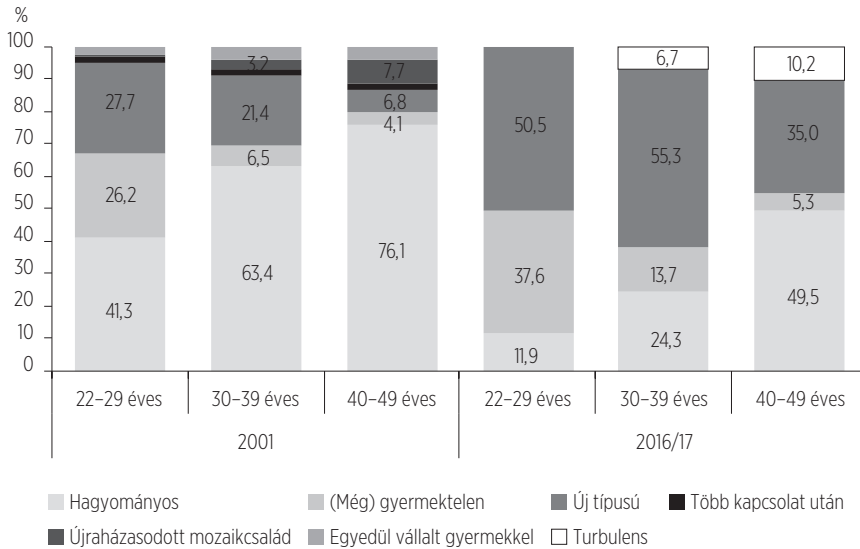
Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy nemcsak az életkortól függ, hogy ki hol tart a családi életpályájában, hanem attól is, hogy mikor kezdődött az aktuális kapcsolata. Ezért az elemzésben (függő változóként) figyelembe vesszük azt is, hogy mióta áll fenn a jelenlegi házasság. Ezt a házasságkötési (és a gyermekvállalási) életkor későbbre tolódása és heterogenitása teszi szükségessé. A heterogenitás növekedése miatt ugyanis két azonos életkorú személy egy adott időpontban a párkapcsolati és termékenységi pályájának nagyon eltérő szakaszaiban járhat. A halasztás következtében pedig a másfél évtized különbséggel megfigyelt, ugyanolyan életkorú két válaszadó helyzete is lényegesen eltérhet egymástól.

Először keresztábrák segítségével mutatjuk be az egyes típusok életkor és házasságtartam szerinti jellemzőit. Ezután a regressziós modellekben a független változók között szerepeltetjük az életkor és a házasságtartam változókat,

melyek kiszűrik a különböző házassági típusokba tartozók eltérő összetételéből adódó különbségeket.

Látványos változások történtek a két időpont között a különböző házassági csoportok életkori mintázatában (1. ábra). Az eredmények tükrözik a hagyományos házassági típus háttérbe szorulását, az előzetes együttélés után kötött házasságok elterjedését és a szülővé válás kitolódását.

1. ábra: Az egyes korcsoportok házassági típus szerinti összetétele, 2001 és 2016/17

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

2001-ben a 30-as és a 40-es éveikben járó házások többsége és a 22-29 évesek 41%-a is a hagyományos csoportba tartozott. 2016/17-ben azonban már a 40-es korcsoportnak is alig a felére, a húszas éveikben járóknak pedig csak 12%-ára volt ez igaz. Minden korcsoportban jelentősen visszaesett a hagyományos házasságban élők aránya, de a fiatalabbak körében volt a legerősebb a csökkenés. Ezt a csökkenést a családalapítás későbbre halasztása vagy az élettársi kapcsolatok terjedése is okozhatja. Látni fogjuk, hogy mindkét tényező szerepet játszik, de a párkapcsolatok területén bekövetkezett változások szerepe feltehetően nagyobb.

A (még) gyermektelen házások aránya a 30 alattiak körében a legmagasabb és az életkor emelkedésével csökken. Az ötödik hullámban magasabb a gyer-

mektelenek aránya a fiatal házások körében, mint az első hullámban volt, ami a házások egy részénél a házasságkötés és az első gyermek születése közötti idő meghosszabbodására utal. A negyvenesek körében – amikor már ritkán születik első gyermek – 4–5% a gyermektelen házások aránya.

A (még) gyermektelen házásoknak összességében mindegy kétharmada szeretne gyermeket vállalni. A termékenységi tervek természetesen összefüggnek az életkorral: minél idősebb valaki, annál kisebb a valószínűsége, hogy még szeretne gyermeket. 2001-ben a gyermektelen 22–29 éves házások 90%-a, 2016/17-ben a 98%-a akart gyermeket vállalni. A 30-as korosztályban ugyanezek az arányok 79, illetve 83% voltak, a 40-esek körében pedig 20 és 47%. Minden korcsoportban emelkedett a termékenységi szándék, a növekedés azonban a negyvenesek körében megdöbbentően magas, több mint kétszeres.

Több oka lehet a gyermektelen negyvenesek magas gyermekvállalási szándékának. Az adataink tanulsága szerint jelentősen megnőtt (6-ról 26%-ra) azon negyvenes gyermektelen házások aránya, akik legfeljebb öt éve kötöttek házasságot, és az 5–10 éves házások aránya is számottevően emelkedett (8-ról 23%-ra). A negyvenes éveikben járó viszonylag friss házások közül sokan az első párkapcsolatukat is későn alapították, de a gyermekvállalási terveikről nem mondtak le. A magas termékenységi szándék másik oka a gyermekvállalás felső életkori határára vonatkozó normák lazulása és kitolódása, a negyven év fölötti gyermekvállalás elfogadottabbá válása lehet – annak ellenére, hogy a szülővé válás esélye ebben az életkorban már meglehetősen alacsony, de növekedett (Kapitány, 2010; Makay, 2020; Lazzari et al., 2022).

Az új típusú házások a 20-as és a 30-as korcsoportokban a leggyakoribbak. 2016/17-ben már ők alkotják a 22 és 39 év közötti házasságban élők legnagyobb csoportját. Mivel egy viszonylag új és dinamikus terjedő házasságtípusról van szó, a 40-es korosztályban 2001-ben még ritka volt (7%), 2016/17-re azonban már a negyvenesek harmada is ebbe a csoportba tartozik. Az új típusú házások aránya a két időpont között minden korcsoportban erőteljesebben növekedett, mint a gyermekteleneké, vagyis a hagyományos házassággal szemben az új típusú frigyek térnyerése erőteljes.

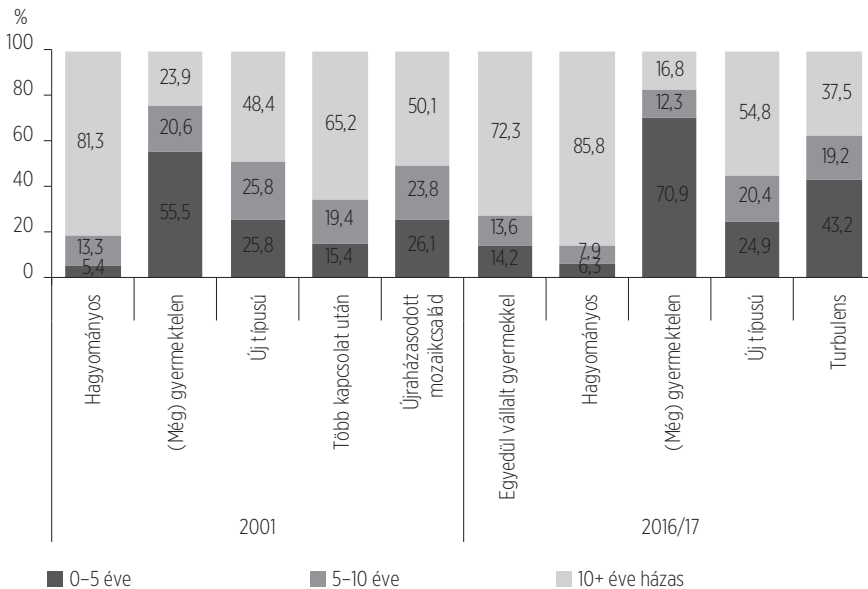
A többi házások csoport (melyek közös jellemzője vagy az újránházasodás, vagy a több, egymást követő élettársi kapcsolat vagy a más partnertől született gyermek) viszonylag kis arányt képvisel. Az életkor előrehaladtával magasabb az arányuk. A fiatalabbak jellemzően még az első kapcsolatukban élnek, egyre később kötnek házasságot és később vállalnak gyermeket, így a kapcsolatok felbomlása, újak kialakítása és az újabb gyermekvállalás is természetesen később történik.

Az életkor az idő dimenziójának csak egy vetülete: a házasságok esetében az is lényeges, hogy mióta tart a frigy. A fent bemutatott korcsoport szerinti különbségekben a házasságkötési és a gyermekvállalási életkor kitolódása is tükröződik, amely a vizsgált időszakban folyamatos volt. Ezért fontos kérdés, hogy a különböző csoportokba tartozóknak jellemzően mennyi ideje áll fenn a házassága.

A legrövidebb ideje a gyermeket (még) nem vállalt párok kötöttek házasságot (2. ábra). Mint láttuk, egyben ők a legfiatalabbak is, és a többségük csak néhány éve házasodott meg. Azonban nem csak a friss házasok tartoznak a gyermektelenek csoportjába, hanem szép számmal találhatók közöttük olyanok is, akik legalább öt (45%, illetve 29%) vagy tíz éve házasok (24 és 17%).

A legtöbb régóta, legalább tíz éve fennálló frigy a hagyományos házasságok között találunk (több mint négyötödükre igaz ez). Hasonlóan hosszúak az egyedül vállalt gyermek születése után kötött házasságok. Az új típusú házasságok között frissebbeket és régebbieket is találunk – házasságtartam tekintetében átmenetet képeznek a (még) gyermektelen és a hagyományos házasságok között.

2. ábra: Az egyes házassági típusok házasságtartam szerinti összetétele, 2001 és 2016/17

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

Viszonylag nagy arányban találunk friss házásokat azokban a csoportokban is, melyekre jellemző, hogy nem első ízben kötöttek házasságot (újránházasodott mozaikcsalád és „turbulens” típusok). Valószínűleg magasabb lenne ezen csoportok összaránya, ha 49 évesnél idősebb válaszadókat is bevonnánk az elemzésünkbe, akiknek már egy hosszabb párkapcsolati pálya állt rendelkezésükre, melynek során több házasságot is köthettek.

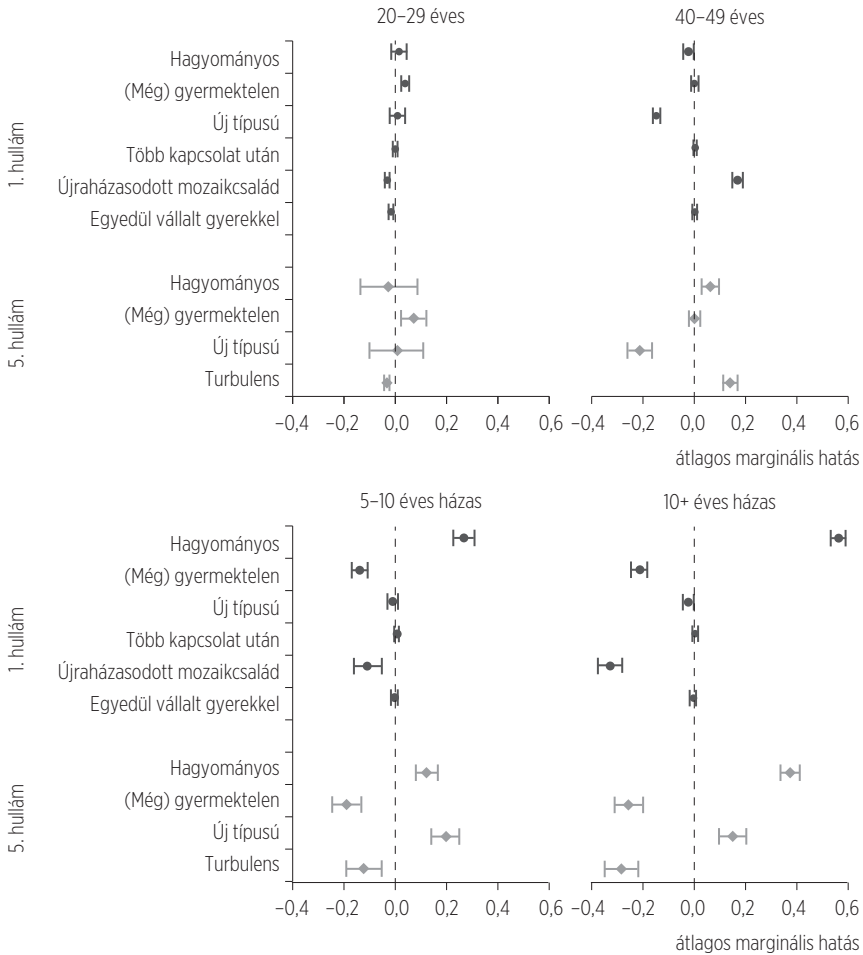
Mint láttuk, az egyes házassági csoportok életkor és házasságtartam szerinti összetétele jelentősen eltér, és ez a két tényező egymással is összefügg. A multinomiális logisztikus regressziók eredményei (3. ábra) más szempontból világítják meg a különbségeket: kiszűrik az egyes csoportok eltérő összetételét, és külön-külön mutatják meg, hogy milyen önálló hatása van az egyes tényezőknek annak a valószínűségére, hogy a válaszadó mely házassági típusokba tartozik. A házasságtartam (és egyéb összetételi különbségek) hatását kiszűrve (3. ábra) jóval kisebb életkor szerinti eltéréseket látunk a házassági típusok között, mint a keresztábra alapján készült 1. ábrán.

Ami a korcsoport szerinti valószínűségeket illeti, a harmincasokhoz képest a 22 és 29 év közöttiek körében (4, ill. 7 százalékponttal) nagyobb eséllyel találunk (még) gyermekteleneket és kisebb eséllyel az újránházasodott (-4 százalékpont), az egyedül vállalt gyermekkel házasodott (-2 százalékpont) és a turbulens csoport tagjait (-5%). Az új típusú házások mindkét időpontban kisebb valószínűséggel tartoznak a negyvenes, mint a harmincas korcsoportba (-14, ill. -21 százalékpont). Ezzel szemben magasabb a negyvenesek aránya az első hullámban az újránházasodott mozaikcsaládok (+17 százalékpont), az ötödik hullámban pedig a hagyományos (+7 százalékpont) és a turbulens (+14 százalékpont) csoportokban.

2001-ben a hagyományos házassági típus esetében nem voltak lényeges életkori különbségek, vagyis – a többi tényező, köztük a házasságtartam hatását kiszűrve – életkortól függetlenül minden házasság válaszadó mintegy kétharmados valószínűséggel hagyományos házasságban élt. 2016/17-ben a 40-es korcsoportban magasabb (+7 százalékpont) volt ennek az esélye, mint a 40 évesnél fiatalabbak körében.

Negatív az összefüggés a (még) gyermektelen és az új típusú csoportokba tartozás valószínűsége és az életkor között. A 30 alattiak valószínűbb, hogy a gyermektelen, többségükben a gyermekvállalás előtt álló házasság csoportba tartoznak, mint a 30 fölöttiek. Az új típusú házások közé pedig nagyobb valószínűséggel tartoznak a 40 alattiak, mint az idősebbek. Ezzel szemben az újránházasodott és a turbulens típusok esetében a magasabb életkorral magasabb valószínűség jár együtt.

3. ábra: A házassági típus összefüggése a válaszadó korcsoportjával (ref.: 30–39 éves) és a házasságtartammal (ref.: legfeljebb 5 éve házas), 2001 és 2016/17

Megjegyzés: Multinomiális logisztikus regressziós modell eredményeiből (I. F2. táblázat) számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

A regressziós modellek eredményei szerint a házasságtartam szerinti különbségek nagyobbak, mint az életkor szerintiek (3. ábra), és az átlagos marginális hatások eredményei egybecsengenek a megoszlásokkal (I. 2. ábra). A hagyományos házasságok jellemzően régebb óta állnak fenn, a (még) gyermektelenek pedig rövidebb ideje. Az első hullámban az új típusú házasságok

esetében nem voltak házasságtartam szerinti különbségek, az ötödik hullámban azonban nagyobb valószínűséggel él új típusú házasságban az, aki legalább öt éve házas.

Negatív a kapcsolat a házasságtartam és annak a valószínűsége között, hogy valaki az újráházasodott mozaikcsaládos vagy a turbulens házasság csoportokba tartozik. Mint már utaltunk rá, ennek részben a vizsgált almintánk felső életkori határa lehet az oka. Több egymást követő házasság és/vagy több (hosszabb) élettársi kapcsolat kialakítása időt igényel, és a későbbre tolódott első együttélések és házasságkötések fényében érthető, hogy leginkább a negyvenes korcsoportban találunk ilyen válaszadókat.

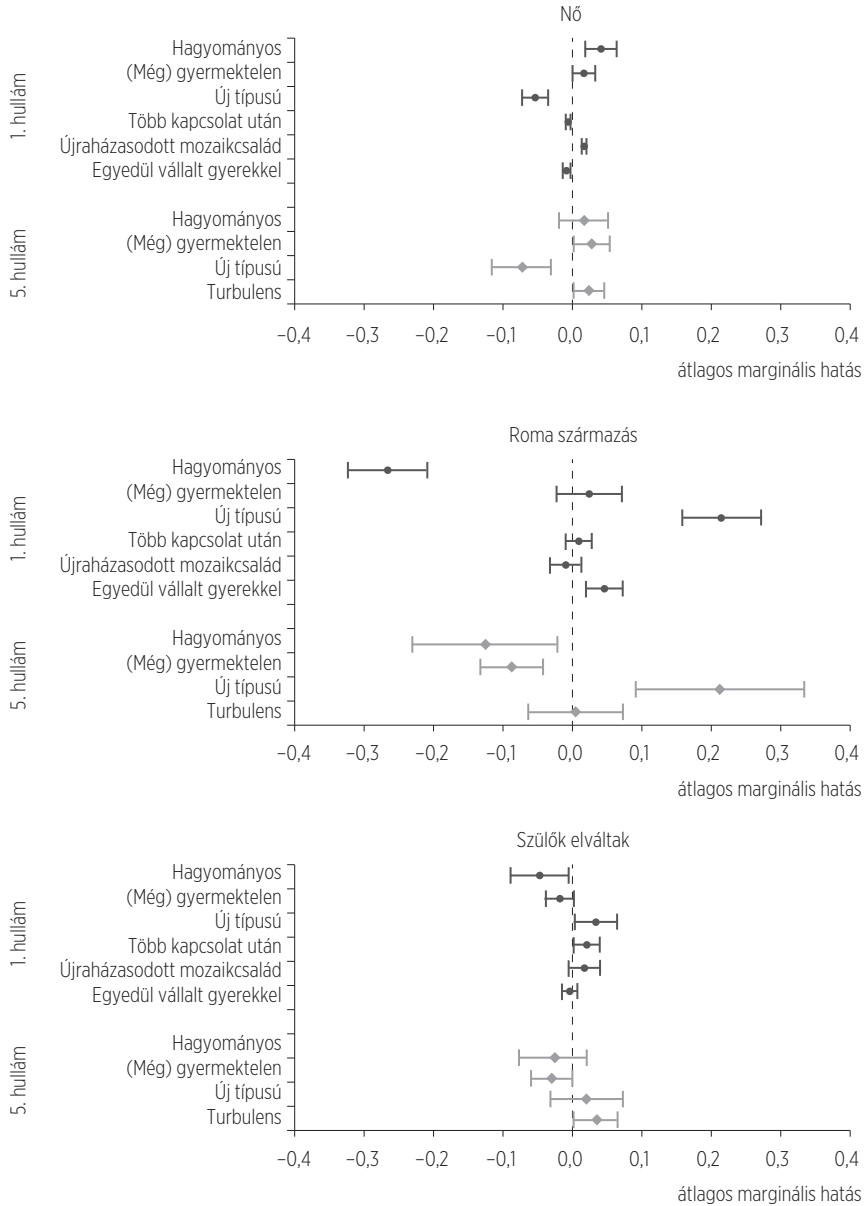
Nem és származás szerinti különbségek

A nők és a férfiak csak kis mértékben térnek el egymástól az egyes házassági típusokba való tartozás valószínűségében (4. ábra). A nők 2001-ben nagyobb valószínűséggel éltek hagyományos házasságban (+4 százalékpont) és újráházasodott mozaikcsaládban (+2 százalékpont), 2016/17-ben pedig a (még) gyermektelen és a turbulens típusban (+3 százalékpont), mint a férfiak. Ezzel szemben a férfiak mindkét időpontban nagyobb valószínűséggel éltek új típusú házasságban (+6 és +7 százalékpont), valamint az egyedül vállalt gyermekkel (+2 százalékpont) és a több kapcsolat után házasodó csoportokban is (+1 százalékpont), mint a nők.

A nemhez képest sokkal erősebb összefüggés mutatkozik a roma származás és a házassági típus között (4. ábra). A nem romákhoz képest a romák kisebb valószínűséggel tartoznak a hagyományos házas csoportba (-27, ill. -13 százalékpont) és nagyobb eséllyel az új típusú házasok közé (+21 százalékpont). Az első hullámban gyengébb pozitív összefüggést láthatunk az egyedül vállalt gyermekkel házasodók esetében (+4 százalékpont), az ötödik hullámban pedig negatív összefüggést a (még) gyermektelenek körében (-9 százalékpont).

A gyermekkori családszerkezet kiválasztott mutatójának, a szülők válásának gyenge a hatása (4. ábra). Az első hullámban a hagyományos házasságok esetében kimutatható egy negatív (-5 százalékpont), az új típusú (+3 százalékpont) és a több kapcsolat után kötött házasságokban (+2 százalékpont) pedig egy pozitív kapcsolat. Az ötödik hullámban csupán a turbulens házassági típus esetén látható egy gyenge pozitív összefüggés (+3 százalékpont) a szülők válása és a házassági típusba tartozás valószínűsége között.

4. ábra: A házassági típus összefüggése a válaszadó nemével (ref.: férfi), származásával (ref.: nem roma) és a szülők válásával (ref.: nem váltak el a szülők a válaszadó 14 éves koráig), 2001 és 2016/17

Megjegyzés: Multinomiális logisztikus regressziós modell eredményeiből (1. F2. táblázat) számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

A társadalmi-gazdasági helyzetben megmutatkozó eltérések

A társadalmi helyzet szerinti különbségek vizsgálata során több szempont – iskolai végzettség, jövedelem, foglalkoztatottság, lakáshelyzet és településtípus – szerint jellemeztük a csoportokat. Arra a két kérdésre keressük a választ, hogy vannak-e olyan házassági típusok, melyek az átlagosnál kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb társadalmi-gazdasági helyzettel járnak együtt, és történt-e változás a házassági csoportok jellemző háttérében másfél évtized alatt.

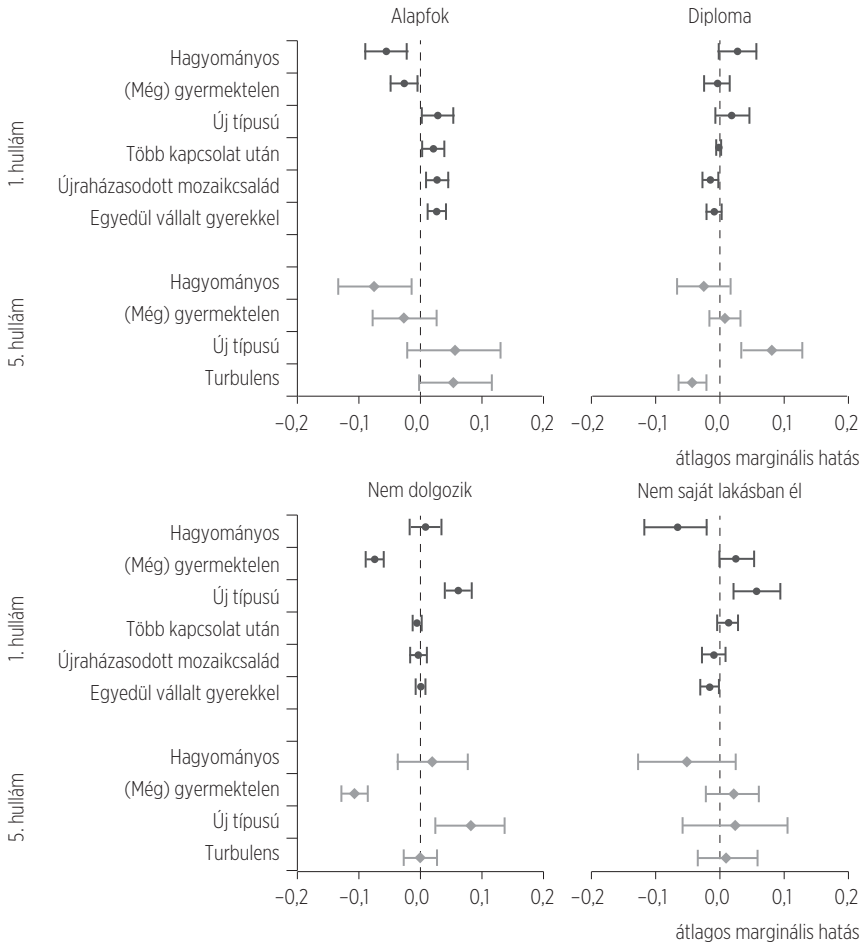
Ami az iskolai végzettség szerinti különbségeket illeti (5. ábra), a hagyományos házasság valószínűsége a legfeljebb alapfokú végzettségűek körében alacsonyabb (-6-8 százalékpont), mint a középszintű vagy magasabb végzettségűek esetében. A (még) gyermektelen házasságokról ugyanez mondható el, az eltérés azonban csak az első hullámban szignifikáns (-3 százalékpont). Ezzel szemben egy alapfokú végzettségű válaszadónak – a középszintű végzettséggel rendelkezőkhöz képest – néhány százalékponttal nagyobb a valószínűsége, hogy bármely, a hagyományostól eltérő gyermekes házassági csoportba tartozzon. A középszintű végzettségűek és a diplomások között csak abban mutatkozik eltérés, hogy a diplomások kisebb valószínűséggel tartoznak az újránházasságba (-2 százalékpont) vagy a turbulens csoportokba (-5 százalékpont) és az ötödik hullámban 8 százalékponttal nagyobb eséllyel az új típusú házasságok közé.

A munkaerő-piaci helyzet erősen összefügg a válaszadó életkorával, a gyermekei számával és életkorával, így a foglalkoztatottak és nem foglalkoztatottak megkülönböztetése nem sokat árul el az aktivitási helyzetről – a minta azonban nem tesz lehetővé részletesebb felosztást. Keresztábrák elemzése arra utal, hogy a munkaerő-piacról kiszorultak (munkanélküliek és egyéb inaktívok) aránya 2001-ben átlag fölötti volt az új típusú házasságban élők körében és átlag alatti a (még) gyermektelen házasságok esetében. A regresszió eredmények is alátámasztják ezeket az összefüggéseket.

Miközben a hazai lakásvizonyokra a magántulajdon rendkívül magas aránya jellemző, az első hullámban a (még) gyermektelen házasságok és az új típusú házasságok kisebb arányban éltek saját vagy rokon lakásában, mint a többi házassági csoport. Ez adódhat abból, hogy a kereső pályájuk elején még rövidebb idejük volt saját lakást szerezni vagy hátrányosabb végzettségi, munkaerő-piaci vagy jövedelmi helyzetük miatt nehezen jutnak saját lakáshoz. A (még) gyermektelenekre a lakástulajdon kisebb aránya mellett az is jellemző, hogy ők élnek a leggyakrabban közös háztartásban a szüleikkel (az első hullámban 15%-uk, az ötödik hullámban 7%-uk, szemben a teljes minta 6, ill. 4%-ával). A szülőikkel való együttélés

az alacsony végzettségű gyermektelen házások körében kiemelkedően magas: 2001-ben 24%-uk, 2016/17-ben 17%-uk élt közös háztartásban a válaszadó szüleivel.

5. ábra: A házassági típus összefüggése a válaszadó iskolai végzettségével (ref.: szakmunkás vagy érettségizett), munkaerő-piaci helyzetével (ref.: alkalmazott vagy vállalkozó) és lakáshasználati jogcímével (ref.: saját vagy rokon tulajdonában levő lakásban él), 2001 és 2016/17

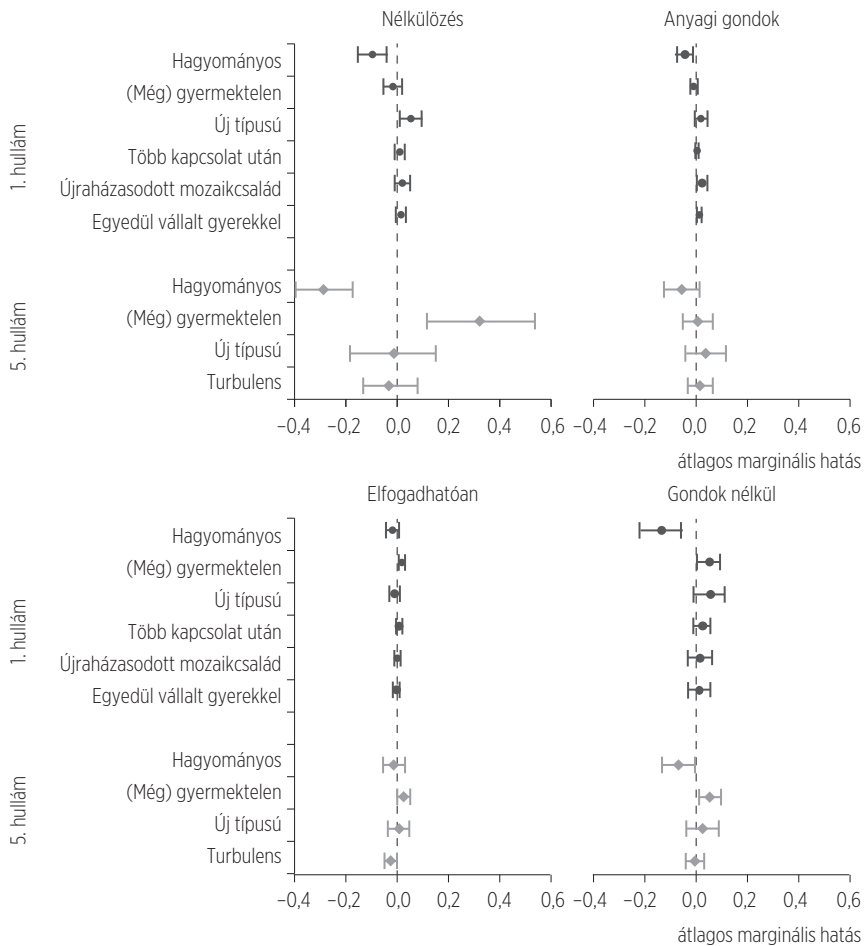

Megjegyzés: Multinomiális logisztikus regressziós modell eredményeiből (I. F2. táblázat) számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

A jövedelmi helyzet szempontjából (6. ábra) az átlagnál némileg rosszabb helyzetben vannak az első hullámban az új típusú házások, az újrահázasodott mozaikcsaládok és a párkapcsolat nélküli gyermekvállalás után házasodók. A hagyományos házasságban élőkre inkább a közepesnek ítélt jövedelmi helyzet jellemző. A (még) gyermektelen házások az első hullámban inkább jónak ítélik a háztartásuk anyagi helyzetét, az ötödik hullámban pedig a gondok nélkül élők mellett a nélkülözők is nagyobb valószínűséggel tartoznak a (még) gyermektelen csoportba.

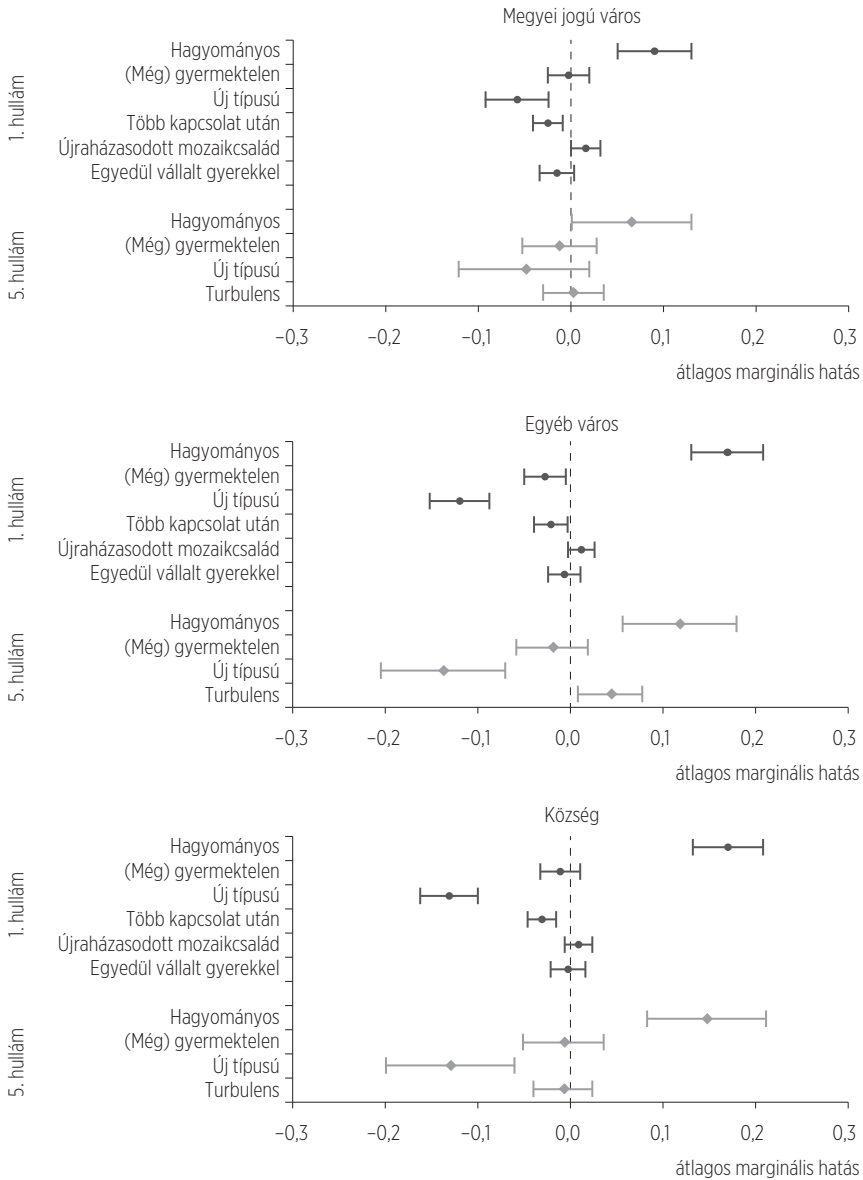
6. ábra: A házassági típus összefüggése a háztartás jövedelmi helyzetének megítélésével (ref.: beosztással épphogy kijönnék a pénzükből), 2001 és 2016/17

Megjegyzés: Multinomiális logisztikus regressziós modell eredményeiből (I. F2. táblázat) számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

7. ábra: A házassági típus összefüggése a válaszadó lakóhelyének településtípusával (ref.: Budapest), 2001 és 2016/17

Megjegyzés: Multinomiális logisztikus regressziós modell eredményeiből (1. F2. táblázat) számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

A lakóhely és a házassági típus között is kimutatható a kapcsolat, mely elsősorban a hagyományos és az új típusban jelentős (7. ábra). A hagyományos házaspár tagjai nagyobb eséllyel élnek kisebb településeken, mint városokban vagy főként Budapesten. Az új típusú és a több kapcsolat után kötött házasságok ezzel szemben inkább nagyvárosi jelenségek. A hagyományos és az új típusú házasságban élők településtípus szerinti polarizációja a vizsgált másfél évtized alatt nem csökkent.

Összességében a hagyományos házasságokban élőkre általában közepes szintű végzettség és anyagi helyzet jellemző, gyakran saját lakásban és elsősorban kisebb településeken élnek.

A (még) gyermektelenek végzettségi szintje a hagyományos csoportéhoz hasonló. Gyakran dolgoznak, ami a nők körében adódhat abból, hogy nem nevelnek gyermeket. A gyermektelen házaspárok anyagi helyzete inkább kedvezőnek mondható, de 2016/17-re polarizálódott, és a nélkülözők is megjelentek a körükben. Részletesebb (itt be nem mutatott) elemzés arra is rávilágított, hogy az előnyös társadalmi helyzet elsősorban a gyermekvállalást tervező és a fiatalabb gyermektelen házaspárokra jellemző. Feltételezhetően jelen van egy olyan csoport is, akiknél a gyermektelenség anyagi nehézségekkel jár együtt. A hátrányos társadalmi-gazdasági helyzet hozzájárulhat ahhoz, hogy egy házaspár úgy dönt, nem vállal gyermeket, teherbeesési nehézségek esetén nehezebben juthatnak orvosi segítséghez (Huddleston et al., 2023), és egy közös ok (például betegség, fogyatékosság) is meghúzódnak a gyermektelenség és a rossz anyagi helyzet mögött.

Érdekes változás ment végbe a főként a nagyvárosokra koncentrálódó új típusú házaspárok társadalmi hátterében. 2001-ben ez a házassági típus inkább alacsony szintű iskolai végzettséggel és rossz anyagi helyzettel kapcsolódott össze, de már ekkor voltak jelei, hogy a jövedelmi skála másik végén helyet foglalók, a gondok nélkül élők körében is megjelent. Jövedelmi szint szerinti eltérések 2016/17-ben már nem mutathatók ki, ellenben az iskolai végzettséggel való kapcsolat lényegében U alakúvá vált: az alacsonyan és a magasan iskolázottak is nagyobb valószínűséggel tartoznak az új házaspár csoportba, mint a szakmunkás végzettségűek és az érettségizettek. A roma származással való pozitív összefüggés pedig végig meglehetősen erős maradt.

A többi, turbulensnek nevezhető házasságban élő válaszadók végzettsége és anyagi helyzete inkább kedvezőtlennek mondható. Az alacsony végzettségűek nagyobb eséllyel tartoznak ezen csoportok valamelyikébe, és egyes együttműködők inkább afelé mutatnak, hogy a jövedelmi helyzetük sem előnyös, illetve sok esetben nem vagy csak alig térnek el az átlagtól.

Értékek és attitűdök

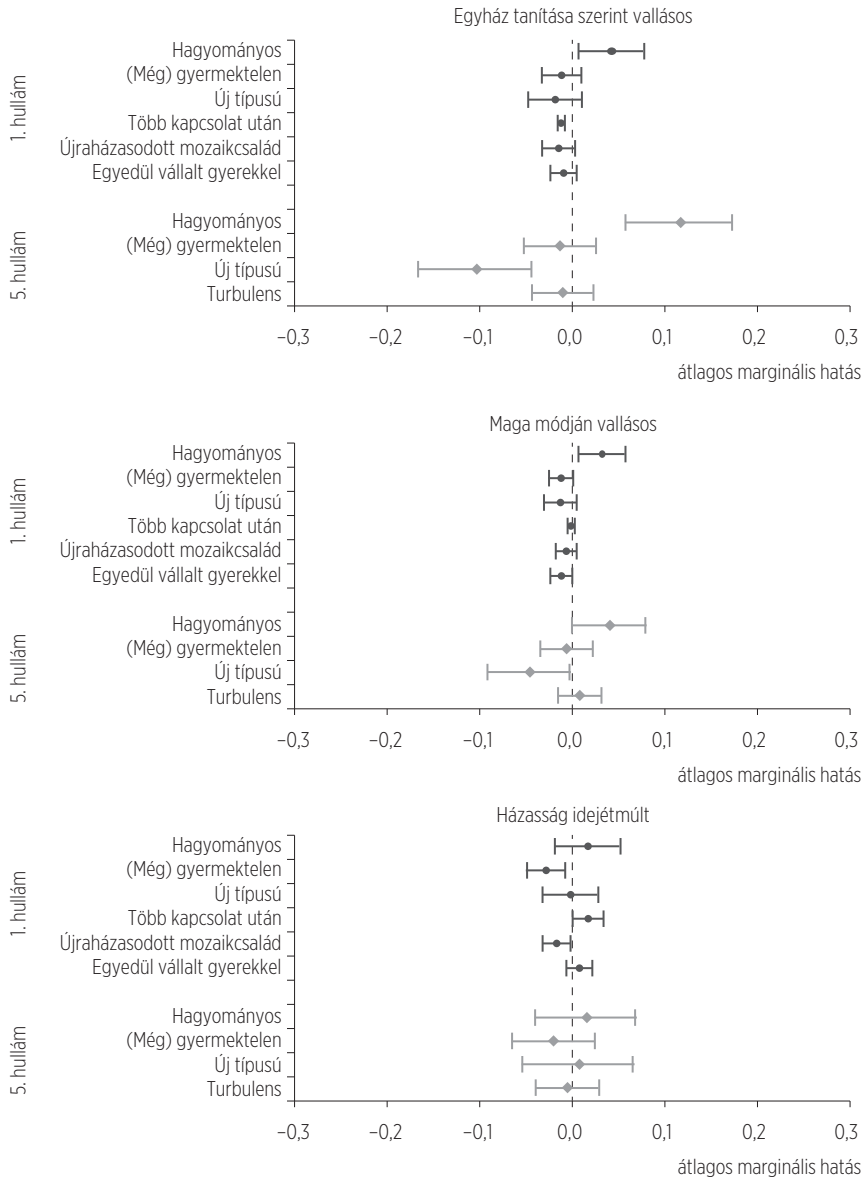
A különböző házassági típusba tartozók által vallott értékek és attitűdök vizsgálata során két szempontot emelünk ki: az egyik a vallásosság, a másik pedig magának a házasság intézményének a megítélése (8. ábra).

Egyértelmű a kapcsolat a vallásosság és a hagyományos házasságok között. Az egyház tanítása szerint és a maguk módján vallásos válaszadók is nagyobb valószínűséggel tartoznak a hagyományos házas csoportba, mint a nem vallásosak. Az egyház tanítását követők és a hagyományos házasság közötti kapcsolat a két időpont között még erősödött is (+5-ről +12 százalékpontra). 2001-ben a vallásosság más házassági típusokkal nem mutatott lényeges összefüggést. Új jelenségment 2016/17-ben az új típusú házasok esetében negatív kapcsolat jelent meg a vallásosság intézményes (-10 százalékpont) és egyéni (-5 százalékpont) formáival. Vagyis míg 2001-ben csak a hagyományos házasságban élők fokozott vallásosságát találjuk minden más csoporthoz képest, 2016/17-re felerősödött a hagyományos és új típusú házasságban élők közötti különbség a vallásosság tekintetében.

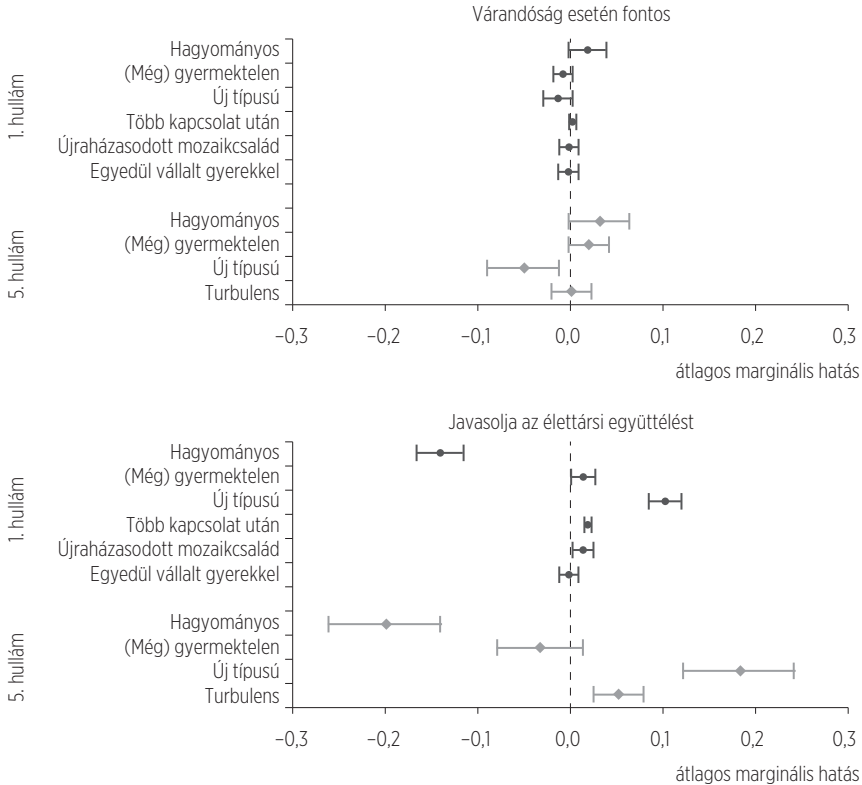
A házasság intézményét csak kevesen tartják elavultnak, és bár kimutatható némi különbség a házassági típusok között, a statisztikailag szignifikáns eltérések is csak 1–2 százalékpontosak, ezért a 22–49 éves házasságban élő mintatagjaink véleménye ebből a szempontból meglehetősen homogénnek tekinthető. Abban a kérdésben sincsenek jelentős különbségek a közvéleményben, hogy várandósság esetén fontos-e egy már együtt élő párnak házasságot kötni. Csupán az ötödik hullám új típusú házas válaszadói térnek el némileg (-5 százalékpont) a többi csoporttól.

A hagyományos és az új típusú házasságban élők közötti eltérés az élettársi együttéléssel kapcsolatos véleményükben is megmutatkozik, és ez a különbség 2001 és 2016/17 között fokozódott. A fiatalok számára az élettársi kapcsolatot javasló válaszadók kisebb valószínűséggel tartoznak a hagyományos (-14, ill. -20 százalékpont) és nagyobb valószínűséggel az új típusú (+10, ill. +18 százalékpont) csoportba, mint azok, akik nem javasolnák az élettársi együttélést. Az első hullámban a több kapcsolat után házasodott és az újránházasodott, az ötödik hullámban pedig a turbulens típusba tartozók körében is pozitív összefüggést láthatunk.

8. ábra: A házassági típus összefüggése a válaszadó vallásosságával (ref.: nem vallásos / nem tudja) és egyes attitűdkérdésekkel, 2001 és 2016/17

8. ábra: A házassági típus összefüggése a válaszadó vallásosságával (ref.: nem vallásos / nem tudja) és egyes attitűdkérdésekkel, 2001 és 2016/17 (folytatás)

Megjegyzés: Multinomiális logisztikus regressziós modell eredményeiből (1. F2. táblázat) számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok.

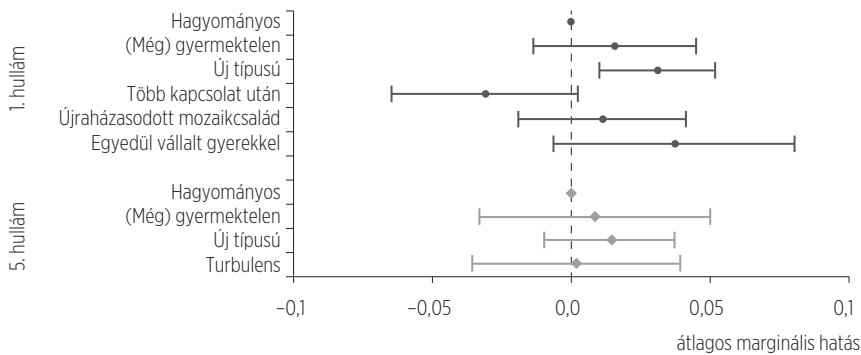
Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

Párkapcsolati minőség

Végül megvizsgáltuk, hogy eltér-e egymástól a különböző házassági típusokban élők párkapcsolati minősége. A kapcsolati minőséget befolyásoló tényezőket, köztük a házassági típust, külön regressziós modellek segítségével mutatjuk be, melyekben a kapcsolati minőség a függő, a házassági típus pedig az egyik független változó (8. és 9. ábra, ill. F3. és F4. táblázat).

Az egy éven belül válást fontolgatók aránya minden csoportban igen alacsony (vagy kevesen vallották azt be): átlagosan a válaszadók 7–8%-ában merült fel komolyan vagy kevésbé komolyan a válás gondolata. A logisztikus regressziós számítások eredményei szerint 2001-ben csak az új típusú házások (+3 százalékpont) és a párkapcsolat nélküli gyermekvállalás után házasodók körében (+4 százalékpont) merült fel az átlagnál gyakrabban a válás lehetősége (bár az utóbbi eredmény csak $p < 0,1$ szinten szignifikáns). 2016-ban már nem volt lényeges eltérés a válást fontolgatók arányában a házassági csoportok között.

9. ábra: A válással kapcsolatos gondolatok előfordulási gyakorisága és a házassági típus közötti kapcsolat, 2001 és 2016/17

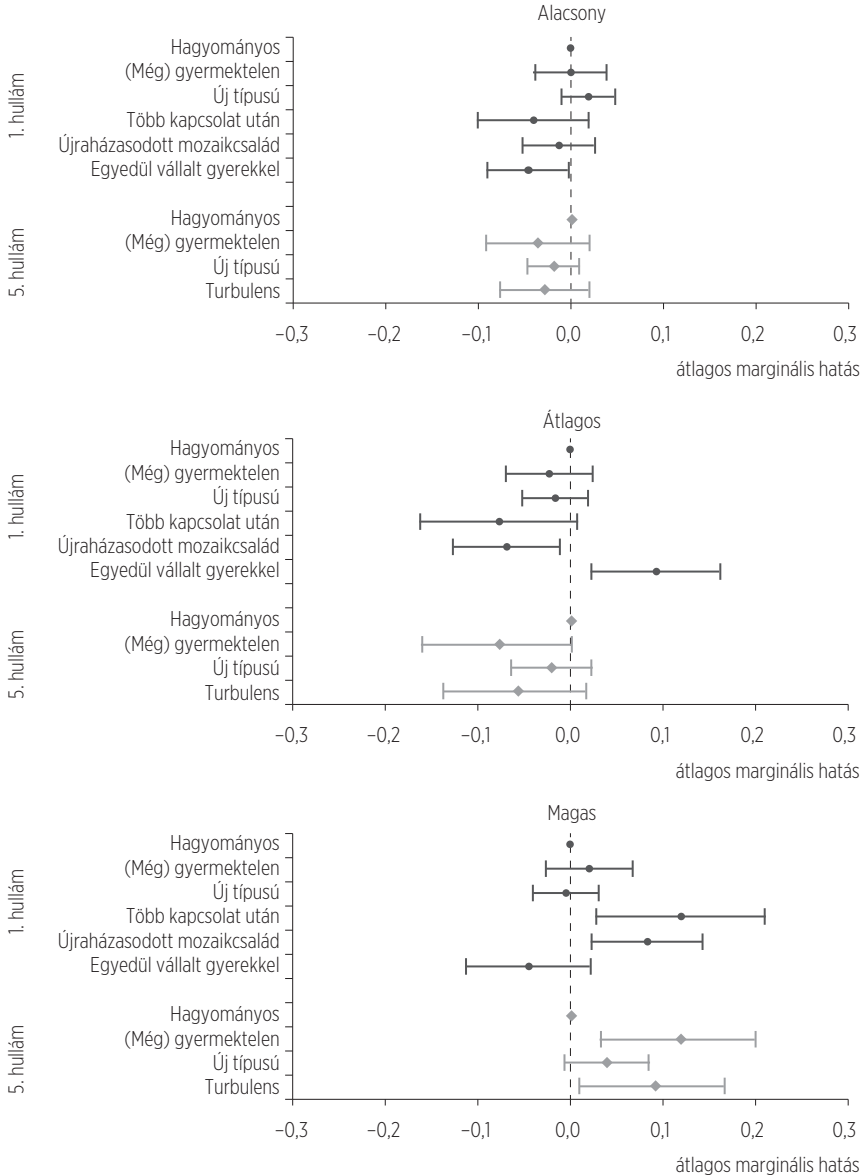
Megjegyzés: Logisztikus regressziós modell (melynek függő változója a „felmerült a válás gondolata” változó) eredményeiből számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok. Lásd még az F3. táblázatot.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

A párkapcsolattal való elégedettségre vonatkozó kérdésre egy interjúszituációban rendszerint kedvező válaszok érkeznek, így nehéz különbségeket kimutatni. A 0 és 10 között terjedő elégedettségi skálán a válaszadók az első hullámban átlagosan 8,7-re, az ötödik hullámban 8,95-re értékelték a házasságukat. A kapcsolati elégedettség változót háromértékűvé alakítva megkülönböztettük egymástól az átlagosan (8-as és 9-es értékek), az átlag fölötti (10-es) és az átlag alatti mértékben (0 és 7 közötti értékek) elégetteket.

A hagyományos házasságban élőkhez képest mindkét időpontban elégedettebbek a házasságukkal azok, akik nem az első párkapcsolatukban élnek (2001-ben a több kapcsolat után házasodók és az újraházasodott mozaikcsaládosok, 2016/17-ben a turbulens csoport tagjai). Az új típusú és

10. ábra: A párkapcsolati elégedettség és a házassági típus közötti kapcsolat, 2001 és 2016/17

Megjegyzés: A párkapcsolattal való elégedettséget 0-tól 10-ig terjedő skálán mérték. Átlagosnak tekintjük a 8-as vagy 9-es értékeket. Multinomiális logisztikus regressziós modell (melynek függő változója a párkapcsolattal való elégettség három értékű kategorikus változója) eredményeiből számított átlagos marginális hatások és 95%-os konfidencia intervallumok. Lásd még az *F4. táblázatot*.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

a hagyományos házasságban élők a kapcsolati elégedettség szempontjából nem térnek el egymástól.

A leíró eredmények a gyermektelenek kiemelkedő elégedettségét mutatták (52, ill. 62% elégedettsége magas), azonban ez részben a viszonylag fiatal életkorukkal és rövidebb házasságtartamukkal magyarázható, és a regressziós modellben már csak az ötödik hullámban térnek el a hagyományos házasoktól (+12 százalékpont).

ÖSSZEFOGLALÁS

Elemzésünkben a házasságban élő 22 és 49 év közötti magyarországi népesség típusait, a különböző házassági csoportok családi életútjának főbb jellemzőit és társadalmi hátterét vizsgáltuk az ezredfordulót követő időszakban. Egy többdimenziós házassági tipológia kidolgozása után azt vizsgáltuk, hogyan jellemezhetők ezen altípusok társadalmi-gazdasági helyzet, értékek és attitűdök szempontjából 2001-ben és 2016/17-ben. Az elemzést az Életünk fordulópontjai panelkutatás első és ötödik hullámának felhasználásával, látens osztályelemzés és multinomiális logisztikus regressziók segítségével végeztük az adott évben házasságban élő 22–49 évesek almintáin.

Eredményeink szerint a házasságban élők jelentős, de csökkenő arányú része egy hagyományosnak mondható családi életpályát követ. Ők jellemzően az első házasságukban élnek, sosem éltek élettársi kapcsolatban, és a házastársukkal közös gyermekeik vannak, akik az esküvő után születtek, és többségük már nem tervez több gyermeket. Ez a csoport megfeleltethető Zimmermann és Konietzka (2017) hagyományos életútmintájának. 2001-ben 65%, 2016/17-ben 38% tartozott ebbe a csoportba.

A hagyományos házasságban élők jellemzően viszonylag régóta házasok. Társadalmi helyzetük közepesnek mondható: a legnagyobb valószínűséggel szakmunkás végzettséggel vagy érettségivel rendelkeznek, anyagi helyzetüket megfelelőnek, de nem kiemelkedően jónak értékelik. Jellemzően kisvárosban vagy községben élnek. Alulreprezentáltak körükben a romák, és nem jellemző, hogy gyermekkorukban a szüleik elváltak. Nemcsak a családi életútjukban, de értékrendszerükben is megtalálhatók hagyományos elemek: az életkor és egyéb háttértényezők hatásának kiszűrése után is ők a legvallásosabbak, sőt a párkapcsolati formák közül a házasságot preferálják. Az értékrendben mutatkozó különbségek a vizsgált másfél évtized alatt nőttek, miközben a hagyományos házasság többségiből kisebbségi gyakorlattá vált.

A vizsgált házások 9-10%-a (még) gyermektelen. Összességében alig változott, de a 40 év alattiak körében jelentősebben nőtt az arányuk. Ők a legfiatalabbak, sokan még a családalapítás első éveiben járnak, de idősebb korcsoportokban megtalálhatók. Mintegy kétharmaduk szeretne gyermeket, harmaduk nem, azaz az átmenetileg gyermektelenek mellett a tudatos gyermektelenség is megjelenik. További figyelmet és kutatást igényel az a jelenség, hogy jelentősen megnőtt a negyvenes éveikben járó gyermektelen házások körében azok aránya, akik még szeretnének gyermeket.

A gyermektelen házások társadalmi helyzete 2001-ben viszonylag előnyös volt, 2016/17-re azonban polarizálódott, és a nagyon rossz és a nagyon jó anyagi helyzetűek is megtalálhatók közöttük. Az élettársi kapcsolatok és a házasságon kívüli gyermekvállalás terjedése és elfogadottságának növekedése mellett a fiatalok körében egyre szelektívebb az a csoport, akik összeházasodnak és házasságban vállalnak gyermeket. Ezt támasztják alá a közelmúlt azon nemzetközi (pl. Perelli-Harris and Gerber, 2011) és hazai (Szalma, 2009; Murinkó és Spéder, 2021) eredményei, melyek szerint a magas iskolai végzettségűek nagyobb eséllyel házasodnak meg, mint az alacsony végzettségűek. További figyelmet érdemel a nehéz anyagi helyzetben levő gyermektelen házások csoportja.

Fontos fejlemény az „új típusú” házások megjelenése és terjedése, akik a hagyományostól eltérő családi életutat jártak be, melyben fontos szerep jutott az élettársi együttélésnek. Gyakran hosszabb együttélés, akár a közös gyermek születése után kötöttek házasságot. Vagyis esetükben az élettársi kapcsolat nem csak a házasságkötés előszobájaként szolgált, melyből hamar átléptek a házasságba, hanem a gyermekvállalás- és nevelés terepeként is szerepet kaphatott. Jelentős változás, hogy a 2001-ben még csak 16%-ot kitevő új típusú házások aránya 2016/17-re már 43%-ra emelkedett, megelőzve a hagyományos házasságokat. A házassági boom 2016 utáni szakaszában – amely időszakra nem terjedt ki az adatfelvétel – feltehetőleg még tovább nőtt az új típusú házások aránya.

Az új típusú házasságban élők helyzete 2001-ben gyakran negatív irányban tért el a házások más csoportjaitól: alacsony iskolai végzettség, átlag alatti lakástulajdonosi arány, átlagon felüli munkanélküliségi és inaktivitási arány, rosszabb párkapcsolati minőség volt rájuk jellemző, és gyermekkorukban gyakrabban váltak el a szüleik. Mindkét időpontban elsősorban nagyvárosi jelenségről volt szó és a roma származásúak felülreprezentáltak voltak a csoportban. Lényeges azonban, hogy mialatt marginálisból gyakorivá vált, a diplomások körében is megjelent, a társadalmi-gazdasági hátrányok jelentősen csökkentek, és erősebben összekapcsolódott egy értékválasztással: a házásokon belül ebben az alcsoportban a legalacsonyabb a vallásosok, a teherbeesés esetén a házasságkötést

fontosnak tartók és a legmagasabb a fiataloknak az élettársi együttélést javaslók aránya. Ha a 21. századi családszociológia egyik nagy kérdése, hogy miért házasodnak még mindig az emberek, akkor ezen belül külön figyelmet és további kutatást érdemel az új típusú házások csoportja, akik egy hosszabb élettársi együttélést követően, értékbeállítódásaik ellenére házasságot kötöttek.

A (még) gyermektelen és az új típusú házások annyiban hasonlítanak a hagyományos házas csoportra, hogy az első házasságukban élnek és nem született más kapcsolatban gyermekük. Lényeges különbség azonban, hogy az új típusú házások és egyre inkább a gyermektelenek körében is jellemző a házasságkötés előtti együttélés. Ezt nevezhetjük a modernizált családi életűnek (Zimmermann and Konietzka, 2017), melyben az előzetes együttélés után kötött esküvő válik a dominánssá a házasságot kötő párok körében, egyben tükrözve az ideális párkapcsolati formával kapcsolatos közvélekedést is.

A házások további csoportjait egy turbulensebb, a standardtól eltérő családi életű jellemzi. A 2001-es mintában elkülönültek a felbomlott élettársi kapcsolat vagy válás után házasodók és közös gyermeket (is) vállalók (2%), az újránházásodott mozaikcsaládok (5%) és a párkapcsolaton kívüli gyermekvállalás után első házasságukat kötők (3%). 2016/17-ben egyetlen csoportot találtunk, akik magukon hordozták a felsorolt jellemzők különböző kombinációit (8%). Mind-egyik „turbulens” csoportra jellemző az alacsonyabb végzettség, és megjelennek egyéb társadalmi hátrányok is egy-egy alcsoport vagy időpont esetében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a nem standard házas életutak aránya a teljes népességben valószínűleg magasabb, mint amit az elemzésünkben találtunk. Egyrészt a 49 évben meghúzott felső életkori határ miatt kevesebb az újránházásodott vagy már több egymást követő élettársi kapcsolatban élt, sokszínű párkapcsolati életutat bejáró válaszadó került a mintánkba. Másrészt jobban érinti a lemorzsolódás, válassz megtagadás vagy költözés azokat, akiknek felbomlik a párkapcsolatuk, újat alakítanak ki vagy bonyolult családi konstellációban élnek.

Bár a turbulens házassági csoport aránya és a házassági típusok sokszínűsége a vizsgált másfél évtized alatt nem nőtt, a párkapcsolati változások hatása mégis érzékelhető. Jelentősen lecsökkent a hagyományos házas életutat követők aránya és egyre inkább elterjedtek az új típusú házasságok, a fiatal házások körében pedig több lett a gyermektelen. Gyakorivá, sőt normává vált az esküvőt megelőző élettársi együttélés, és többen élnek több egymást követő párkapcsolatban. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a destandardizálódás helyett inkább egy restandardizálódás szemtanúi lehetünk, melynek során a régi helyét átveszi egy új standard házassági forma és családi életű. Egyrészt él a régi és az új, és a társadalmi helyzettől, a lakóhelytől és az egyének által vallott értékektől is függ, hogy ki melyik utat követi.

IRODALOM

- Bartus T. (2003). Logisztikus regressziós eredmények értelmezése. *Statisztikai Szemle*, 81(4), 328–347.
- Beck, U. and Beck-Gersheim, E. (1995). *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. and Beck-Gersheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Bianchi, S. M. and Casper, L. M. (2000). American families. *Population Bulletin*, 55(4), 3–42.
- Billari, F. C. and Liefbroer, A. C. (2016). Why still marry? The role of feelings in the persistence of marriage as an institution. *The British Journal of Sociology*, 67(3), 516–540.
- Brückner, H. and Mayer, K. U. (2005). The de-standardization of the life course: What it might mean? And if it means anything, whether it actually took place? In R. Macmillan, (Ed.), *The structure of the life course. Standardized? Individualized? Differentiated?* (pp. 27–54). Amsterdam: Elsevier.
- Bukodi E. (2004). *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párválasztás Magyarországon*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság és Századvég.
- Bukodi E. (2011). A párkapcsolat-formálódás és -felbomlás néhány társadalmi meghatározója. In Nagy I. és Pongrácz T.né. (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2011* (88–112. o.). Budapest: TÁRKI.
- Burgess, E. W. and Locke, H. J. (1945). *The family: From institution to companionship*. New York: American Book.
- Carlson, E. and Klinger, A. (1987). Partners in life: Unmarried couples in Hungary. *European Journal of Population*, 3(1), 85–99.
- Cherlin, A. J. (2004). The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 848–861.
- Cherlin, A. J. (2020). Degrees of change: An assessment of the deinstitutionalization of marriage thesis. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 62–80.
- Clark, S. L., and Muthén, B. (2009). Relating latent class analysis results to variables not included in the analysis. 2009. Unpublished paper. <http://www.statmodel.com/download/relatinglca.pdf>
- Collins, L. M. and Lanza, S. T. (2010). *Latent class and latent transition analysis with applications in the social, behavioral, and health sciences*. Hoboken: Wiley.
- Csernák J.-né (1991). Házasság és család; a demográfiai változások újabb irányvonalai és összefüggései. *Demográfia*, 34(1–2), 87–112.
- Csernák J.-né (1996). Házasság és válás Magyarországon, 19870–1994. *Demográfia*, 39(2–3), 108–135.
- DiMaggio, P. and Powell, W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.
- Dupcsik Cs. és Tóth O. (2008). Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*, 51(4), 307–328.
- Elder, G. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69(1), 1–12.
- Erát D. (2019). A párkapcsolattal való elégedettség időbeli alakulása: lehetséges pályák és befolyásoló tényezők. *Demográfia*, 62(4), 347–384.
- Festy, P. (1980). On the new context of marriage in Western Europe. *Population and Development Review*, 6(2), 311–315.

- Földházi E. (2008): *Az első házasságkötés után: A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében* (Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem).
- Füstös L., Kovács E., Meszéna Gy. és Simonné Mosolygó N. (2004). *Alakfelismerés (Sokváltozós statisztikai módszerek)*. Budapest: Új Mandátum.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gödri I. (2001). *A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása: Elméleti támpontok és mérési lehetőségek*. KSH NKI Kutatási jelentései 66. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Guetto, R., Vignoli, D. and Bazzani, G. (2021). Marriage and cohabitation under uncertainty: The role of narratives of the future during the COVID-19 pandemic. *European Societies*, 23(S1), S674–S688.
- Heuveline, P. and Timberlake, J. M. (2004): The role of cohabitation in family formation: The United States in comparative perspective. *Journal of Marriage and Family*, 66(5), 1214–1230.
- Hofäcker, D. and Chaloupková, J. (2014). Patterns of family life courses in Europe: Between standardisation and diversity. *Comparative Population Studies*, 39(3), 559–586.
- Holland, J. A. (2013). Love, marriage, then the baby carriage? Marriage timing and childbearing in Sweden. *Demographic Research*, 29(11), 275–306.
- Holland, J. A. (2017). The timing of marriage vis-à-vis coresidence and childbearing in Europe and the United States. *Demographic Research*, 36(20), 609–626.
- Huddleston, A., Ray, K., Bacani, R., Staggs, J., Anderson, R. M. and Vassar, M. (2023). Inequities in medically assisted reproduction: A scoping review. *Reproductive Sciences*, 30, 2373–2396.
- Kapitány B. (2010). A kései gyermekvállalás kockázatai. *Korfa Népesedési Hírlévé, 10(2)*, 1–3.
- Kapitány B. (2021). „Ha jön a baba”: A várandósság tudatában kötött házasságok jelentősége Magyarországon. *Korfa Népesedési Hírlévé, 21(3)*, 1–4.
- Kapitány B. és Murinkó L. (2020). Párkapcsolati változások, termékenységi trendek. In Kolosi T., Szelényi I. és Tóth I. Gy., (szerk.), *Társadalmi riport 2020* (146–170. o.). Budapest: TÁRKI.
- Kefalas, M. J., Furstenberg, F. F., Carr, P. J. and Napolitano, L. (2011). “Marriage is more than being together”: The meaning of marriage for young adults. *Journal of Family Issues*, 32(7), 845–875.
- Knapp, S. J. and Wurm, G. (2019). Theorizing family change: A review and reconceptualization. *Journal of Family Theory & Review*, 11(2), 212–229.
- Kohli, M. (2007). The institutionalization of the life course: Looking back to look ahead. *Research in Human Development*, 4(3–4), 253–271.
- Lanza, S. T., Dziak, J. J., Huang, L., Wagner, A. T. and Collins, L. M. (2018). *LCA Stata plugin users' guide (Version 1.2.1)*. University Park: The Methodology Center, Pennsylvania State University.
- Lauer, S. and Yodanis, C. (2010). The deinstitutionalization of marriage revisited: A new institutional approach to marriage. *Journal of Family Theory & Review*, 2(1), 58–72.
- Lazzari, E., Compans, M. C. and Beaujouan, E. (2022). Changing childbearing age norms in Europe in times of fertility postponement. SocArXiv, Center for Open Science. doi: 10.31219/osf.io/xbheq

- Lesthaeghe, R. (1996). The second demographic transition in Western countries: An interpretation. In K. O. Mason and A. M. Jensen, (Eds.), *Gender and family: Change in industrialised countries* (pp. 17–62). Oxford: Clarendon Press.
- Ma, L. and Rizzi, E. (2017). Entry into first marriage in China. *Demographic Research*, 37, 1231–1244.
- Macura, M., Kadri, A., Mochizaki-Sternberg, Y. and Garcia, J. L. (2000). Fertility decline in the transition economies, 1989–1998: Economic and social factors revisited. *Economic Survey of Europe*, 1, 189–208.
- Makay Zs. (2020). Miért kell sokat várni a babára? Teherbeesési nehézségek, életkori hatások és asszisztált reprodukció Magyarországon. *Demográfia*, 63(2–3), 137–170.
- Makay Zs. és Murinkó L. (2021). Válás, élettársi kapcsolatok felbomlása. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (29–43. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Mills, M. and Blossfeld, H-P. (2013). The second demographic transition meets globalization: A comprehensive theory to understand changes in family formation in an era of rising uncertainty. In A. Evans and J. Baxter, (Eds.), *Negotiating the life course: Stability and change in life pathways* (pp. 9–33). Dordrecht: Springer.
- Murinkó L. (2020). A növekvő házassági kedv 2010 után Magyarországon. *KorFa Népesedési Hírlevél*, 20(3), 1–4.
- Murinkó L. és Rohr A. (2018). Párkapcsolat, házasságkötés. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (9–28. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Murinkó L. és Spéder Zs. (szerk.) (2016). *Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–4. hullámához* (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 97). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Murinkó L. és Spéder Zs. (2021). Párkapcsolatok, házasságkötés. In Monostori J., Őri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2021: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (9–28. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Nylund-Gibson, K., and Choi, A. Y. (2018). Ten frequently asked questions about latent class analysis. *Translational Issues in Psychological Science*, 4(4), 440–461.
- Ohlsson-Wijk, S. (2011). Sweden's marriage revival: An analysis of the new-millennium switch from long-term decline to increasing popularity. *Population Studies*, 65(2), 183–200.
- Ohlsson-Wijk, S., Brandén, M. and Duvander, A.-Z. (2020). Getting married in a highly individualized context: Commitment and gender equality matter. *Journal of Marriage and Family*, 84(4), 1081–1104.
- Oppenheimer, V. K. (1988). A theory of marriage timing. *American Journal of Sociology*, 94(3), 563–591.
- Őri P. és Spéder Zs. (2020). Folytonos átmenet: Magyarország népesedése 1920 és 2020 között. *Statistikai Szemle*, 98(6), 481–521.
- Perelli-Harris, B. and Gerber, T. P. (2011). Nonmarital childbearing in Russia: Second demographic transition or pattern of disadvantage? *Demography*, 48(1), 317–342.
- Pongrácz T.-né (1999). Gyermekvállalás házasság nélkül. In Pongrácz T.-né és Tóth I. Gy., (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 1999* (173–189. o.). Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága.
- Pongrácz T.-né és Spéder Zs. (2003). Élettársi kapcsolatok és házasság: Hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. *Szociológiai Szemle*, 13(4), 55–75.

- Pusztai, G., Fényes, H. and Engler, Á. (2022). The effect of socioeconomic status and religiosity on Hungarian young adults' marriage behavior. *Journal of Social Studies Education Research*, 13(4), 78–96.
- Rault, W. and Letrait, M. (2005). Diverse forms of union and the “Gender Order”. In A. Régnier-Loilier, (Ed.), *The contemporary family in France: Partnership trajectories and domestic organization* (pp. 43–68). Cham: Springer.
- Riley, M. W., Kahn, R. L. and Foner, A. (Eds.) (1994). *Age and structural lag: Society's failure to provide meaningful opportunities in work, family and leisure*. New York: Wiley.
- Rindfuss, R. R. and VandenHeuvel, A. (1990). Cohabitation: A precursor to marriage or an alternative to being single? *Population and Development Review*, 16(4), 703–726.
- Rohr A. (2017). Vélemények a házasságról és az élettársi kapcsolatról Magyarországon a rendszerváltást követő 25 évben. *Demográfia*, 60(2–3), 173–195.
- S. Molnár E. (2001). Élettársi együttélések – tények és vélemények. In Nagy I., Pongrácz T.-né és Tóth I. Gy., (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001* (65–87. o.). Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága.
- Somlai P. (1999). A sokféleség zavara: A családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 42(1–2), 38–47.
- Somlai P. (2013). *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Budapest: Napvilág.
- Somlai P. és Tóth O. (2002). A házasság és a család változásai az ezredfordulón Magyarországon. *Educatio*, 11(3), 339–348.
- Spéder Zs. (2005). Az élettársi kapcsolatok térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. *Demográfia*, 48(3–4), 187–217.
- Strandell, J. (2018). Increasing marriage rates despite high individualization: Understanding the role of internal reference in Swedish marriage discourse. *Cultural Sociology*, 18(1), 75–95.
- Szalma I. (2009). Az iskolai és munkaerő-piaci státus hatása a párkapcsolat-formálódásra. *Demográfia*, 52(2–3), 175–205.
- Tóth O. (1998). Házasság és gyermek: vélekedés és viselkedés. *Századvég*, 11, 80–93.
- Treas, J., Lui, J and Gubernskaya, Z. (2014). Attitudes on marriage and new relationships: Cross-national evidence on the deinstitutionalization of marriage. *Demographic Research*, 30, 1495–1526.
- van de Kaa, D. J. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42(1), 1–59.
- Zimmermann, O. and Konietzka, D. (2018). Social disparities in destandardization: Changing family life course patterns in seven European countries. *European Sociological Review*, 34(1), 64–78.

FÜGGELÉK

A CSOPORTOSÍTÁS BIZONYTALANSÁGÁRÓL

Az LCA módszertani szakirodalmában nagy figyelem övezi azt a kérdést, hogy hogyan érdemes a kapott csoportok háttértényezőkkal és kimenetekkel való összefüggését elemezni (Nylund-Gibson and Choi, 2018). A legegyszerűbb eljárás az, amikor minden válaszadót abba a csoportba sorolunk, amelybe a legnagyobb valószínűséggel tartozik, és utána egy újabb lépésben, multinomiális logisztikus regressziók segítségével vizsgáljuk a csoporttagságot valószínűsítő tényezőket. Ez a megoldás valamilyen szintű információvesztéssel jár, mert figyelmen kívül hagyja a csoportba sorolás bizonytalanságát. Szimulációs elemzések arra jutottak, hogy ez elsősorban akkor problémás, amikor a csoportok nem válnak el élesen egymástól. A csoportba sorolás bizonytalanságának egy mutatója az entrópia, melynek 0,8-at meghaladó értéke esetén javasolható a valószínűség alapú csoportbeosztás (Clark and Muthén, 2009).

A továbbiakban bemutatunk néhány mutatót és eredményt, melyekkel alátámasztjuk, hogy miért tartjuk megfelelőnek a valószínűség alapú csoportba sorolást a jelen elemzésben, és miért gondoljuk úgy, hogy a csoportba sorolás rendkívül alacsony bizonytalansága miatt ez elhanyagolható információvesztést jelent.

1. Az elemzésünkben az entrópia értéke az első hullámban 0,983, az ötödik hullámban 0,902 volt (*F1. táblázat*), ami arra utal, hogy a besorolás bizonytalansága rendkívül alacsony.
2. Minden házassági típus esetén kiszámítottuk, hogy az adott csoportba sorolt válaszadók átlagosan milyen valószínűséggel tartoznak oda. Ezek kiemelkedően magasak. Az első hullámban az új típusú házások esetében 98%, a többi csoportban 99% az átlagos valószínűség. Az ötödik hullámban az érték a hagyományos házások körében 98%, a gyermekteleneknél 99%, az új típusú házásoknál 95%, a turbulens csoportban pedig 92%.
3. A valószínűség alapú csoportba sorolás az első hullám válaszadóinak 99,9%-a, az ötödik hullámban 98,8%-a esetében egyértelmű volt, mert az egyik osztály esetén kiugróan magas, a többinél elenyésző valószínűségeket találunk. A mintának csupán 0,4%-át, 26 főt érintette az a nehézség, hogy közel azonos valószínűséggel két különböző csoportba is be lehetett volna őket sorolni (náluk az osztályokba tartozás valószínűsége két osztály esetében is 40 és 60% közé esett). Ez rendkívül alacsony arány. Az első hullámban a hagyományos házasságban élők közül 3-an az új típusú házások csoportjához is viszonylag magas valószínűséggel hasonlítottak.

Az ötödik hullámban az új típusba soroltak közül 11-en a turbulenshez és a turbulens csoportból 11-en az új típushoz is szorosan kötődik, és a hagyományosnak nevezett házasságban élők közül 1 fő is viszonylag magas valószínűséggel besorolható lenne az új típusú házások közé. A turbulens csoportban mondható csak viszonylag magasnak az arányuk (7,2%). Ez arra utal, hogy 2016-ban az új típusú és a turbulens házasság csoportok közötti határok nem voltak olyan élesek, mint a többi típus között.

4. A csoporttagság és a háttérváltozók közötti kapcsolat vizsgálata során megvizsgáltuk, hogy a kapott összefüggések érzékenyek-e a csoportosítás bizonytalanságára. A multinomiális logisztikus regressziós modellekből a bizonytalan besorolású válaszadókat kihagyva a kapott eredmények nem változtak.

TÁBLÁZATOK

F1. táblázat: Modellstatistikák különböző számú látens osztály mellett kérdezési hullámonként

a) 1. hullám

Látens osztályok száma	Becsült paraméterek száma	G ²	Szabadságfok	p	AIC	BIC	aBIC	CAIC	Log-likelihood	Entrópia R ²
1	8	6 296,1	183	0,000	6 312,1	6 363,9	6 338,5	6 371,9	-13 155,9	1,000
2	17	3 328,0	174	0,000	3 362,0	3 472,1	3 418,0	3 489,1	-11 671,9	0,860
3	26	1 425,9	165	<0,0001	1 477,9	1 646,2	1 563,5	1 672,2	-10 720,8	0,957
4	35	748,2	156	<0,0001	818,2	1 044,8	933,5	1 079,8	-10 382,0	0,991
5	44	270,2	147	<0,0001	358,2	643,0	503,2	687,0	-10 143,0	0,988
6	53	161,2	138	0,086	267,2	610,3	441,6	663,3	-10 088,5	0,983
7	62	125,0	129	0,582	249,0	650,4	453,3	712,4	-10 070,4	0,987

b) 5. hullám

Látens osztályok száma	Becsült paraméterek száma	G ²	Szabadságfok	p	AIC	BIC	aBIC	CAIC	Log-likelihood	Entrópia R ²
1	8	2 550,0	183	0,000	2 566,0	2 610,5	2 585,1	2 618,5	-6 084,1	1,000
2	17	1 113,9	174	<0,0001	1 147,9	1 242,5	1 188,5	1 259,5	-5 366,0	0,999
3	26	442,0	165	<0,0001	494,0	638,7	556,1	664,7	-5 030,1	0,956
4	35	257,7	156	<0,0001	327,7	522,5	411,3	557,5	-4 938,0	0,902
5	44	194,1	147	0,0056	282,1	527,0	387,2	571,0	-4 906,2	0,939
6	53	157,1	138	0,1277	263,1	558,0	389,6	611,0	-4 887,6	0,945
7	62	128,7	129	0,4903	252,7	597,8	400,8	659,8	-4 873,5	0,945

Megjegyzések: AIC = Akaike Information Criterion, BIC = Bayesian Information Criterion, aBIC = adjusted BIC, CAIC = Consistent Akaike Information Criterion. A kiválasztott modelleket félkövér kiemelés jelzi.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

F2. táblázat: A házassági típusok multinomiális regressziós modelleji kérdései hullámonként (referencia: hagyományos házasság)

a) 1. hullám

	(Még) gyermektelen	Új típusú	Több kapcsolat után	Újraházasodott mozaikcsalád	Egyedül vállalt gyermekkel
Nő	1,055 (0,144)	0,607*** (0,061)	0,541* (0,130)	1,731** (0,299)	0,584* (0,108)
Korcsoport					
20–29 éves	1,507* (0,260)	0,987 (0,142)	0,975 (0,513)	0,056*** (0,024)	0,424** (0,140)
30–39 éves (ref.)	1	1	1	1	1
40–49 éves	1,465† (0,290)	0,328*** (0,040)	1,008 (0,328)	11,297*** (2,968)	1,003 (0,221)
Mióta tart a jelenlegi házassága					
Kevesebb, mint 5 éve (ref.)	1	1	1	1	1
5–10 éve	0,147*** (0,024)	0,366*** (0,055)	0,475 (0,224)	0,212*** (0,052)	0,300*** (0,098)
Több, mint 10 éve	0,025*** (0,006)	0,216*** (0,036)	0,269* (0,168)	0,009*** (0,003)	0,182*** (0,063)
Roma származás	3,074** (1,155)	5,925*** (1,212)	2,753† (1,464)	1,375 (0,634)	4,482*** (1,277)
Szülei 14 éves koráig elváltak	0,891 (0,204)	1,377* (0,207)	2,583** (0,790)	1,626† (0,428)	0,836 (0,284)
Iskolai végzettség					
Alapfokú	0,790 (0,172)	1,336* (0,187)	2,383* (0,834)	1,866** (0,388)	1,936** (0,433)
Szakk munkás vagy érettségizett (ref.)	1	1	1	1	1
Diplomás	0,855 (0,146)	1,051 (0,141)	0,786 (0,263)	0,545* (0,134)	0,658 (0,206)
Szubjektív jövedelmi helyzet					
Nélkülözések között élnek	1,051 (0,417)	1,726* (0,380)	2,730* (1,336)	2,105* (0,798)	1,846† (0,676)
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	1,017 (0,213)	1,255† (0,170)	0,954 (0,362)	1,699* (0,367)	1,876** (0,418)
Beosztással épphogy kijönnek (ref.)	1	1	1	1	1
Elfogadhatóan élnek	1,314* (0,175)	1,034 (0,115)	1,551† (0,422)	1,123 (0,214)	0,926 (0,207)
Gondok nélkül élnek	2,667** (0,907)	2,014* (0,629)	3,679* (2,067)	1,964 (1,118)	1,944 (1,237)

F2. táblázat: A házassági típusok multinomiális regressziós modelljél kérdézési hullámonként (referencia: hagyományos házasság) (folytatás)

a) 1. hullám

	(Még) gyermektelen	Új típusú	Több kapcsolat után	Újraházasodott mozaikcsalád	Egyedül vállalt gyermekkel
Nem alkalmazott vagy vállalkozó	0,290*** (0,059)	1,382** (0,157)	0,727 (0,252)	0,938 (0,180)	1,106 (0,222)
Nem saját (vagy rokon) lakástulajdonában él	1,786* (0,407)	1,746** (0,307)	1,960† (0,782)	0,926 (0,319)	0,608 (0,285)
Településtípus					
Budapest (ref.)	1	1	1	1	1
Megyei jogú város	0,740 (0,146)	0,577*** (0,086)	0,308*** (0,107)	1,240 (0,334)	0,478* (0,172)
Egyéb város	0,401*** (0,079)	0,303*** (0,046)	0,281*** (0,092)	0,935 (0,243)	0,556† (0,170)
Község	0,510*** (0,100)	0,283*** (0,043)	0,155*** (0,059)	0,891 (0,233)	0,629 (0,195)
Vallásosság					
Nem vallásos / nem tudja (ref.)	1	1	1	1	1
A maga módján vallásos	0,763† (0,105)	0,842† (0,087)	0,827 (0,205)	0,838 (0,148)	0,691† (0,139)
Az egyház tanítása szerint vallásos	0,795 (0,162)	0,793 (0,133)	0,448† (0,222)	0,683 (0,203)	0,800 (0,225)
A házasság idejétmúlt intézmény (egyvetért)	0,612† (0,155)	0,943 (0,161)	2,028* (0,655)	0,602† (0,173)	1,196 (0,306)
Várandóság esetén fontos házasságot kötni	0,858 (0,112)	0,879 (0,087)	1,107 (0,265)	0,921 (0,156)	0,908 (0,166)
Fiataloknak javasolja az életfársi együttélést	1,810*** (0,270)	3,468*** (0,453)	6,696*** (3,202)	1,921** (0,362)	1,260 (0,243)
Konstans	1,906* (0,567)	1,159 (0,296)	0,048*** (0,039)	0,304** (0,118)	0,402* (0,183)
Pszéudo R ²	0,208				

F2. táblázat: A házassági típusok multinomiális regressziós modelljel kérdései hullámonként (referencia: hagyományos házasság) (folytatás)

b) 5. hullám

	(Még) gyermektelen	Új típusú	Turbulens
Nő	1,440 (0,334)	0,816 [†]	1,494 [†] (0,330)
Korcsoport			
20–29 éves	2,273 [†]	1,127	–
30–39 éves (ref.)	1	1	1
40–49 éves	1,050	0,505 ^{***}	5,016 ^{***} (1,696)
Mióta tart a jelenlegi házassága			
Kevesebb, mint 5 éve (ref.)	1	1	1
5–10 éve	0,130 ^{***}	0,814	0,224 ^{***} (0,083)
Több, mint 10 éve	0,016 ^{***}	0,319 ^{***}	0,016 ^{***} (0,006)
Roma származás	0,249	2,438 [*]	1,612 (1,191)
Szülei 14 éves koráig elváltak	0,748	1,139	1,649 [†] (0,454)
Iskolai végzettség			
Alapfokú	0,980	1,477 [†]	2,182 [*] (0,796)
Szakmunkás vagy érettségizett (ref.)	1	1	1
Diplomás	1,109	1,331 [*]	0,485 ^{**} (0,128)
Szubjektív jövedelmi helyzet			
Nélkülözések között élnek	52,435 ^{***}	4,739 [*]	4,316 (4,862)
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	1,325	1,310	1,461 (0,570)
Beosztással épphogy kijönnek (ref.)	1	1	1
Elfogadhatóan élnek	1,459	1,059	0,723 (0,168)
Gondok nélkül élnek	2,766 ^{**}	1,435 [†]	1,316 (0,471)

F2. táblázat: A házassági típusok multinomiális regressziós modelljei kérdései hullámonként (referencia: hagyományos házasság) (folytatás)

b) 5. hullám

	(Még) gyermektelen	Új típusú	Turbulens
Nem alkalmazott vagy vállalkozó	0,117*** (0,052)	1,044 (0,192)	0,845 (0,269)
Nem saját (vagy rokon) lakástulajdonában él	1,586 (0,590)	1,292 (0,349)	1,482 (0,623)
Teleüléstípus			
Budapest (ref.)	1	1	1
Megyei jogú város	0,634 (0,236)	0,693 (0,162)	0,772 (0,292)
Egyéb város	0,472* (0,171)	0,465*** (0,105)	1,079 (0,382)
Község	0,490+ (0,190)	0,434*** (0,101)	0,498+ (0,187)
Vallásosság			
Nem vallásos / nem tudja (ref.)	1	1	1
A maga módján vallásos	0,803 (0,203)	0,771+ (0,104)	1,001 (0,232)
Az egyház tanítása szerint vallásos	0,536+ (0,197)	0,511*** (0,098)	0,585 (0,212)
A házasság idejétmúlt intézmény (egyétért)	0,722 (0,317)	0,963 (0,175)	0,882 (0,310)
Várandóság esetén fontos házasságot kötni	1,159 (0,270)	0,805+ (0,100)	0,946 (0,204)
Fiataloknak javasolja az életjátszi együttélést	1,478 (0,540)	3,107*** (0,662)	5,147*** (2,401)
Konstans	2,775 (1,825)	3,305** (1,424)	0,345 (0,235)
Pszéudo R ²	0,212		

Megjegyzések: A függő változó referencia kategóriája: hagyományos házasság. A közölt értékek relatív kockázati hányadosok (relative risk ratio) és standard hibák. *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; + p<0,1

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22–49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

F3. táblázat: A válási gondolat logisztikus regressziós modelljei kérdezési hullámonként

	1. hullám		5. hullám	
Házassági típus				
Hagyományos (ref.)	1		1	
(Még) gyermektelen	1,255	(0,306)	1,161	(0,484)
Új típusú	1,528**	(0,244)	1,267	(0,295)
Több kapcsolat után	0,537	(0,287)	-	
Újraházasodott mozaikcsalád	1,183	(0,310)	-	
Egyedül vállalt gyerekekkel	1,634†	(0,489)	-	
Turbulens	-		1,044	(0,420)
Nő	2,039***	(0,264)	1,619*	(0,343)
Korcsoport				
20–29 éves	0,974	(0,201)	1,443	(0,861)
30–39 éves (ref.)	1		1	
40–49 éves	0,975	(0,132)	1,373	(0,387)
Mióta tart a jelenlegi házassága				
Kevesebb, mint 5 éve (ref.)	1		1	
5–10 éve	1,807**	(0,412)	2,315*	(0,844)
Több, mint 10 éve	2,073**	(0,523)	1,763	(0,716)
Roma származás	0,749	(0,227)	0,815	(0,410)
Szülei 14 éves koráig elváltak	1,182	(0,215)	1,027	(0,302)
Iskolai végzettség				
Alapfokú	0,971	(0,159)	1,410	(0,425)
Szakmunkás vagy érettségizett (ref.)	1		1	
Diplomás	0,908	(0,151)	1,023	(0,238)
Szubjektív jövedelmi helyzet				
Nélkülözések között élnek	2,826***	(0,689)	3,359	(2,174)
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	2,065***	(0,308)	2,213*	(0,752)
Beosztással épphogy kijönnek a pénzükből (ref.)	1		1	
Elfogadhatóan élnek	0,799	(0,116)	0,826	(0,183)
Gondok nélkül élnek	1,113	(0,444)	0,939	(0,319)

F3. táblázat: A válási gondolat logisztikus regressziós modelljei kérdezési hullámonként (folytatás)

	1. hullám		5. hullám	
Nem alkalmazott vagy vállalkozó	0,702*	(0,105)	0,585	(0,181)
Nem saját (vagy rokon) lakástulajdonában él	1,083	(0,247)	0,343	(0,200)
Településtípus				
Budapest (ref.)	1		1	
Megyei jogú város	1,068	(0,198)	1,124	(0,412)
Egyéb város	0,799	(0,148)	0,863	(0,326)
Község	0,716†	(0,130)	1,374	(0,519)
Vallásosság				
Nem vallásos / nem tudja (ref.)	1		1	
A maga módján vallásos	0,908	(0,114)	0,849	(0,187)
Az egyház tanítása szerint vallásos	0,536**	(0,125)	1,075	(0,312)
A házasság idejétmúlt intézmény (egyetért)	1,734***	(0,276)	1,655	(0,450)
Várandság esetén fontos házasságot kötni	0,592***	(0,068)	0,822	(0,160)
Fiataloknak javasolja az élettársi együttélést	1,629**	(0,244)	1,362	(0,468)
Konstans	0,030***	(0,010)	0,020***	(0,012)
Pszedo R ²	0,079		0,065	

Megjegyzések: Független változó: „Az elmúlt egy év során felmerült-e Önben a kapcsolat megszakításának gondolata?” kérdésre a következő választ adókat tekintettük úgy, hogy foglalkoztatja őket a válás gondolata: igen, gondolt rá; igen, mindketten gondoltak rá; igen, komolyan foglalkoznak a kapcsolat megszakításának a lehetőségével; már folyamatban van. A közölt értékek relatív kockázati hányadosok és standard hibák. *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; † p<0,1

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

F4. táblázat: A párkapcsolati elégedettség multinomiális logisztikus regressziós modelljei kérdézési hullámonként (referencia: átlagos elégedettség)

	1. hullám		5. hullám	
	Alacsony elégedettség	Magas elégedettség	Alacsony elégedettség	Magas elégedettség
Házassági típus				
Hagyományos (ref.)	1	1	1	1
(Még) gyermektelen	1,062 (0,218)	1,112 (0,145)	0,869 (0,366)	1,585* (0,363)
Új típusú	1,163 (0,158)	1,031 (0,106)	0,887 (0,163)	1,144 (0,142)
Több kapcsolat után	0,908 (0,351)	1,614 [†] (0,414)	-	-
Újraházasodott mozaikcsalád	1,098 (0,242)	1,459* (0,250)	-	-
Egyedül vállalt gyerekekkel	0,565* (0,150)	0,721 [†] (0,136)	-	-
Turbulens	-	-	0,905 (0,305)	1,422 [†] (0,312)
Nő	1,492*** (0,147)	0,724*** (0,052)	1,324 (0,240)	0,737** (0,083)
Korcsoport				
20–29 éves	0,895 (0,162)	1,197 (0,140)	1,255 (0,650)	1,616 [†] (0,477)
30–39 éves (ref.)	1	1	1	1
40–49 éves	1,400** (0,151)	0,956 (0,079)	1,259 (0,273)	0,848 (0,115)
Mióta tart a jelenlegi házassága				
Kevesebb, mint 5 éve (ref.)	1	1	1	1
5–10 éve	1,467 [†] (0,290)	0,888 (0,108)	1,277 (0,430)	0,715 [†] (0,141)
Több, mint 10 éve	1,764** (0,384)	0,825 (0,112)	1,205 (0,409)	0,766 (0,148)
Roma származás	0,921 (0,203)	0,860 (0,150)	4,372** (2,439)	3,080* (1,403)
Szülei 14 éves koráig elváltak	1,224 (0,193)	1,187 (0,146)	1,289 (0,281)	0,847 (0,132)
Iskolai végzettség				
Alapfokú	1,493** (0,195)	1,620*** (0,169)	1,913* (0,539)	1,560* (0,336)
Szakt munkás vagy érettségizett (ref.)	1	1	1	1
Diplomás	0,855 (0,116)	0,877 (0,085)	0,859 (0,174)	0,858 (0,106)
Szubjektív jövedelmi helyzet				
Nélkülözések között élnek	3,030*** (0,648)	0,974 (0,201)	1,351 (1,102)	1,467 (0,835)
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	1,727*** (0,210)	0,804* (0,084)	1,528 (0,464)	0,741 (0,179)
Beosztással épphogy kijönnek a pénzükből (ref.)	1	1	1	1
Elfogadhatóan élnek	0,803 [†] (0,092)	1,183* (0,091)	0,872 (0,163)	1,166 (0,144)
Gondok nélkül élnek	1,227 (0,384)	1,214 (0,272)	0,822 (0,240)	0,781 (0,141)

F4. táblázat: A párkapcsolati elégedettség multinomiális logisztikus regressziós modelljei kérdezési hullámonként (referencia: átlagos elégedettség) (folytatás)

	1. hullám		5. hullám					
	Alacsony elégedettség	Magas elégedettség	Alacsony elégedettség	Magas elégedettség				
Nem alkalmazott vagy vállalkozó	0,959	(0,109)	1,083	(0,092)	1,076	(0,277)	1,636**	(0,278)
Nem saját (vagy rokon) lakástulajdonában él	1,113	(0,206)	0,917	(0,134)	0,650	(0,249)	0,756	(0,157)
Településtípus								
Budapest (ref.)	1		1		1		1	
Megyei jogú város	0,966	(0,153)	1,181	(0,143)	0,979	(0,303)	1,221	(0,238)
Egyéb város	0,907	(0,137)	1,161	(0,135)	0,903	(0,277)	1,235	(0,237)
Község	1,040	(0,157)	1,249†	(0,146)	0,909	(0,292)	0,961	(0,192)
Vallásosság								
Nem vallásos / nem tudja (ref.)	1		1		1		1	
A maga módján vallásos	0,911	(0,092)	0,972	(0,075)	0,921	(0,175)	0,963	(0,121)
Az egyház tanítása szerint vallásos	0,665*	(0,111)	0,974	(0,111)	1,052	(0,289)	1,164	(0,204)
A házasság idejétmúlt intézmény (egyetért)	1,148	(0,162)	0,898	(0,103)	1,454†	(0,334)	0,698†	(0,131)
Várandóság esetén fontos házasságot kötni	0,716***	(0,067)	1,105	(0,081)	0,662*	(0,111)	1,159	(0,134)
Fiataloknak javasolja az élettársi együttélést	1,114	(0,124)	0,577***	(0,044)	1,165	(0,326)	0,722†	(0,126)
Konstans	0,192***	(0,054)	1,718**	(0,331)	0,223**	(0,120)	1,859†	(0,629)
Pszedo R ²	0,049				0,055			

Megjegyzések: Független változó: a 0-tól 10-ig terjedő skálán mért párkapcsolati elégedettség kategorizált változó, ahol 0 és 7 közötti értéket jelölök elégedettséget alacsonynak, a 8-as vagy 9-es értéket választókat átlagosnak (referencia kategória), a 10-est választókat pedig magasnak tekintettük. A közölt értékek relatív kockázati hányadosok és standard hibák. *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; † p<0,1

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1. (2001, n=4782) és 5. hulláma (2016/17, n=1930), 22-49 éves, házasságban élő válaszadók, saját számítás.

DIVERSITY OF THE MARRIED POPULATION IN THE NEW MILLENNIUM

ABSTRACT

Remarkable changes in marital behaviour and the institution of marriage are key elements in the long-term transformation of partnerships. The study of changing partnership forms has a long history; the spread of non-marital cohabitation, declining marriage rates and other dimensions of changing partnership patterns have been documented in detail. Yet, few studies have investigated the variety and social patterns of marriages, especially in light of the social and demographic changes of the new millennium.

The current paper describes the Hungarian married population aged 22–49, using data from the first (2001) and the fifth (2016/17) waves of the Turning Points of the Life Course Panel Survey (the Hungarian Generations and Gender Survey). First, we construct a typology of marriages with the help of latent class analysis, and then describe these marriage types using multinomial logistic regression models.

A large group of married respondents had experienced a traditional family trajectory, characterised by living in their first marriages with no prior cohabitation and having children within wedlock. However, the share of this marriage type has decreased with the increasing prevalence of premarital cohabitation. A new type of marriage has emerged: getting married after a longer period of cohabitation and often after the birth of common children. These couples often lived in large cities. Many of them were of disadvantaged socio-economic background and had lower partnership quality in 2001 but less so in 2016, and their values continued to differ from traditional marriages. While a new standard family trajectory has emerged among the married population, the share of those with a turbulent family trajectory (having more than one consecutive relationships or children from previous partners) has remained practically unchanged. The general differentiation of partnerships has not increased diversity in the married population.

Keywords: marriage, partnership, cohabitation, life course, latent class analysis